

ارزیابی عملکرد بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور در زمینه توسعه فیزیکی مساجد و نمازخانه‌ها

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۲/۱۲

شماره مسلسل:

۲۱۴۶۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:

ارزیابی عملکرد بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور در زمینه توسعه فیزیکی مساجد و نمازخانه‌ها

نوع گزارش: طرح / لایحه □ راهبردی □ نظارتی □ پیش‌نویس قانونی □

نام دفتر:

مطالعات فرهنگی و آموزش (گروه دین، ارشاد اسلامی و اوقاف)

تهیه و تدوین:

علی نیازی

مدیر مطالعه:

سینا عصاره‌نژاد دزفولی

ناظر علمی:

موسی بیات

اظهار نظر کنندگان خارج از مرکز:

امیرکیوان درویش (معاون حوزه نمایندگی ولی فقیه در سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور)، علی‌چینی‌زاده (کارشناس دفتر فنی وزارت راه و شهرسازی و مجری احداث نمازخانه‌های بین‌راهی کشور)، عبدالرسول لواسانی (کارشناس پایانه‌های مرزی وزارت راه و شهرسازی)، مریم قاسمی (کارشناس معاونت اجتماعی و فرهنگی مرکز مطالعات راهبردی و آموزش شهری و روستایی سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور)، محمدصادق جمالی (کارشناس فرهنگی دفتر سیاستگذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری)، رضا قاسمی (دبیر ستاد اقامه نماز وزارت ورزش و جوانان)، مجتبی مبینی (رئیس اداره نظارت و ارزیابی ستاد اقامه نماز و مسئول دبیرخانه مجمع خیرین مسجدساز)، علی‌حیدری (کارشناس حقوقی و امور مجلس سازمان تبلیغات اسلامی)، مسعود چگینی‌زاده (معاون دفتر ترویج معماری وزارت راه و شهرسازی)، علی‌امیرآشنانی (رئیس اداره امور دفاتر و ارتباطات حوزه نمایندگی ولی فقیه در بنیاد مسکن انقلاب اسلامی)، میکائیل باقری (مدیرکل قرآن، عترت و نماز وزارت آموزش و پرورش)، مجید غفوری (دبیر شورای ساماندهی، توسعه و گسترش مساجد شهر تهران)، حمیدرضا رحیمی (مدیرکل دفتر فنی، اجرایی و نظارت شرکت مادر تخصصی عمران شهرهای جدید)، علیرضا انصاری (کارشناس بنیاد هدایت)

همکار:

سیدحسنعلی سیاحی‌زاده فرد (گروه دین، ارشاد اسلامی و اوقاف)

گرافیک و صفحه‌آرایی:

سیده فاطمه ابوطالبی

ویراستار ادبی:

زهرا کریمی

واژه‌های کلیدی:

۱. مسجد

۲. نمازخانه

۳. توسعه فیزیکی مسجد

۴. قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور

۵. قانون برنامه هفتم پیشرفت

تاریخ شروع مطالعه:

۱۴۰۴/۰۷/۰۱

فهرست مطالب

۷	چکیده
۸	خلاصه مدیریتی
۹	۱. مقدمه
۱۰	۲. پیشینه سیاستی - تقنینی
۱۱	۳. ارزیابی عملکرد بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی
۱۱	۳-۱. جزء «۱» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی
۱۵	۳-۲. جزء «۲» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی
۱۶	۳-۳. جزء «۳» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی
۱۸	۳-۴. جزء «۵» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی
۲۹	۳-۵. جزء «۴» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی
۳۵	۴. جمع بندی و ارائه پیشنهادها
۳۵	۴-۱. استفاده از ظرفیت سازمان بسیج سازندگی برای توسعه نمازخانه‌ها در مراکز آموزشی
۳۵	۴-۲. تهیه و تجهیز محل مناسب برای اقامه نماز در کارخانه‌ها، واحدهای تولیدی و مراکز صنعتی
۳۶	۴-۳. بهره‌گیری از مسئولیت اجتماعی واحدهای تولیدی و صنعتی برای احداث و نوسازی مساجد و نمازخانه‌ها
۳۶	۴-۴. گزارش دهی دوره‌ای به کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی
۳۶	۴-۵. بهبود دسترسی پذیری به مساجد برای استفاده معلولان و جانبازان
۳۷	۵. پیوست
۴۵	منابع و مآخذ

فهرست جداول

۱۰	جدول ۱. ماده (۶) قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران
۱۱	جدول ۲. جزء «۱» قانون احکام دائمی
۱۲	جدول ۳. تعریف و تعیین سرانه مذهبی
۱۳	جدول ۴. فعالیت‌های اجرایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از ابتدا تا پایان سال ۱۴۰۲
۱۴	جدول ۵. قطعات واگذار شده توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در سال‌های ۱۴۰۲-۱۴۰۴
۱۴	جدول ۶. مقایسه سهم فعالیت‌های اجرایی و واگذاری زمین در بنیاد مسکن انقلاب اسلامی
۱۵	جدول ۷. جزء «۲» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی
۱۶	جدول ۸. حداقل مساحت نمازخانه متناسب با مساحت زیربنا
۱۶	جدول ۹. جزء «۳» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی
۱۷	جدول ۱۰. آمار نمازخانه‌ها در بوستان‌های جنگلی شمال کشور
۱۷	جدول ۱۱. آمار نمازخانه‌ها در بوستان‌های جنگلی خارج از شمال کشور
۱۹	جدول ۱۲. جزء «۴» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی
۱۹	جدول ۱۳. نمازخانه‌های بین‌راهی احداث شده توسط وزارت راه و شهرسازی
۲۰	جدول ۱۳. نمازخانه‌های بین‌راهی احداث شده توسط وزارت راه و شهرسازی
۲۰	جدول ۱۴. نمازخانه‌های پایانه‌های کشور

جدول ۱۵. مجتمع های خدماتی- رفاهی بین راهی از ابتدا تا تاریخ ۱۴۰۴/۰۸/۱۸ به صورت تجمیعی احداث شده توسط وزارت راه و شهرسازی.....	۲۳
جدول ۱۶. آمار نماز خانه ها در جایگاه های سوخت بین شهری احداث شده توسط وزارت نفت.....	۲۵
جدول ۱۷. جایگاه های سوخت احداث شده توسط وزارت نفت در نیمه اول سال ۱۴۰۴.....	۲۸
جدول ۱۸. مقایسه آمار نماز خانه های احداث شده توسط وزارت نفت در سال های ۱۴۰۳-۱۳۸۹ و نیمه اول سال ۱۴۰۴.....	۲۹
جدول ۱۹. جزء «۴» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی.....	۳۰
جدول ۲۰. نماز خانه های مدارس کشور.....	۳۰
جدول ۲۱. مساجد و نماز خانه های دانشگاه های علوم پزشکی و مراکز درمانی و بیمارستانی.....	۳۱
جدول ۲۲. مساجد و نماز خانه های احداث شده در اماکن ورزشی (۱۴۰۱-۱۴۰۳).....	۳۲
جدول ۲۳. نماز خانه های احداث شده توسط شرکت توسعه و نگهداری اماکن ورزشی کشور.....	۳۳
جدول ۲۴. آیین نامه های ابلاغی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در راستای دسترسی پذیری به نماز خانه در مجتمع های رفاهی- خدماتی.....	۳۴
جدول ۱ پیوست. بوستان های جنگلی شمال کشور.....	۳۷
جدول ۲ پیوست. جایگاه های سوخت احداث شده توسط وزارت نفت در سال ۱۴۰۳.....	۳۸
جدول ۳ پیوست. مساجد و نماز خانه های دانشگاه های علوم پزشکی کشور.....	۳۹

فهرست شکل ها

شکل ۱. نمودار توزیع استانی نماز خانه ها در پایانه های کشور.....	۲۲
شکل ۲. نمودار سهم ۵ استان بر تراز کل ۱۱۵۶ واحد مجتمع های کشور.....	۲۴
شکل ۳. نمودار تعداد مناطق دارای نماز خانه.....	۲۷
شکل ۴. نمودار توزیع نماز خانه های وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.....	۳۲

ارزیابی عملکرد بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور در زمینه توسعه فیزیکی مساجد و نمازخانه‌ها

Doi: [10.22034/mrc.report.21460](https://doi.org/10.22034/mrc.report.21460)

چکیده

بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی توسعه با هدف توسعه فیزیکی متوازن مساجد و نمازخانه‌ها و تسهیل دسترسی عمومی به اماکن اقامه نماز، تکالیف مشخصی را برای دستگاه‌های اجرایی ملی و محلی تعیین کرده و به‌واسطه ماهیت دائمی خود، انتظار تحقق پایدار و نظام‌مند را ایجاد کرده است. با این حال، ارزیابی عملکرد دستگاه‌های مکلف شده نشان می‌دهد که تحقق اهداف این حکم با چالش‌های ساختاری و اجرایی متعددی مواجه است. اگرچه در برخی حوزه‌ها، مانند پیش‌بینی مکان ساخت مساجد در طرح‌های توسعه شهری و روستایی، اقدام‌هایی انجام شده، اما این اقدام‌ها عمدتاً فاقد انسجام نهادی، نظام پایش منظم و پیوند مؤثر با نیازهای واقعی فرهنگی و جمعیتی بوده‌اند. ضعف ضمانت اجرا، عدم الزام گزارش‌دهی شفاف به نهادهای نظارتی و نبود شاخص‌های حداقلی کیفی، موجب شده که عملکرد دستگاه‌های مختلف در اجرای این بند متفاوت و گاهی حداقلی باشد. همچنین تمرکز بر احداث فیزیکی، بدون توجه کافی به بهره‌برداری و نگهداری پایدار در حوزه نمازخانه‌های بین‌راهی و پایانه‌ای موجب کاهش اثربخشی مداخلات شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که مسئله اصلی، بیش از خلأ قانونی، ناکارآمدی سازوکارهای اجرایی و نظارتی پیش‌بینی شده در قانون است. لذا پیشنهاد ذیل ارائه می‌شود: «استفاده از ظرفیت سازمان بسیج سازندگی برای توسعه نمازخانه‌ها در مراکز آموزشی»، «تهیه و تجهیز محل مناسب برای اقامه نماز در کارخانه‌ها، واحدهای تولیدی و مراکز صنعتی»، «بهره‌گیری از مسئولیت اجتماعی واحدهای تولیدی و صنعتی برای احداث و نوسازی مساجد و نمازخانه‌ها»، «گزارش‌دهی دوره‌ای به کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی»، «بهبود دسترسی‌پذیری به مساجد برای استفاده معلولان و جانبازان».

خلاصه مدیریتی

■ شرح / بیان مسئله

بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی توسعه، جامع‌ترین و فراگیرترین قانون موجود در زمینه توسعه فیزیکی نهاد مسجد به‌شمار می‌رود که با هدف تسهیل دسترسی عمومی به مساجد و نمازخانه‌ها، دستگاه‌های اجرایی ملی و محلی را مکلف به پیش‌بینی، احداث و نگهداری فضای مناسب اقامه نماز در طرح‌ها و مراکز مختلف کرده است. دائمی شدن این حکم، نشان می‌دهد که قانونگذار، توسعه زیرساخت‌های اقامه نماز را نه یک اقدام مقطعی، بلکه بخشی از چارچوب پایدار حکمرانی فرهنگی کشور تلقی کرده است. با وجود اهمیت تقنینی این بند، تاکنون نظارت، پایش و ارزیابی عملکردی از اجرای آن صورت نگرفته است. در همین راستا، گزارش حاضر به ارزیابی عملکرد دستگاه‌های مکلف شده در بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی پرداخته و ضمن احصای چالش‌های توسعه فیزیکی مساجد و نمازخانه‌های کشور، پیشنهادهایی در راستای تحقق بهینه بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی ارائه می‌دهد.

■ نقطه نظرات / یافته‌های کلیدی

یافته‌های گزارش نشان می‌دهد که اجرای بند «ث» ماده (۳۷) در دستگاه‌ها و حوزه‌های مختلف یکسان نبوده و عملکردهای متفاوتی داشته‌اند. در سطح برنامه‌ریزی، به‌ویژه در طرح‌های جامع، تفصیلی و هادی، پیش‌بینی مکانی مساجد و نمازخانه‌ها تا حدی نهادینه شده است؛ با این حال، نبود سازوکارهای الزام‌آور موجب شده که بخش قابل توجهی از این پیش‌بینی‌ها به مرحله اجرا نرسد. در حوزه اجرا، عملکرد دستگاه‌ها متفاوت است. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی تمرکز بیشتری بر بهسازی و تکمیل فضاهای موجود، به‌ویژه در مناطق روستایی داشته، اما در اقدام‌های آن توسعه کمی فضاهای جدید و احداث «خانه عالم» از پایداری لازم برخوردار نبوده و وابسته به تخصیص‌های مقطعی بوده است. در مقابل، شهرداری‌ها به‌عنوان بازیگران اصلی مدیریت شهری، نقش تعیین‌کننده‌ای در تحقق اهداف قانون دارند، اما فقدان نظام گزارش‌دهی شفاف و قابل اتکا، ارزیابی عملکرد آنها را با محدودیت جدی مواجه کرده است. در حوزه نمازخانه‌های بین‌راهی، پایانه‌ای و جایگاه‌های سوخت به‌ویژه جایگاه‌های جدیدالاحداث، داده‌ها نشان می‌دهد که پیش‌بینی نمازخانه به تدریج به یک رویه تثبیت شده تبدیل شده است. با این حال، چالش اصلی در این حوزه، ضعف بهره‌برداری و نگهداری پایدار بوده که اثربخشی اقدام‌های انجام شده را کاهش داده است. در سایر مراکز عمومی و خدماتی مانند مراکز درمانی، آموزشی، مجتمع‌های اداری، طرح‌های عمرانی بزرگ و فضاهای تحت مدیریت سازمان جنگل‌ها و مراتع، وضعیت اجرای حکم نامتوازن و در برخی موارد حداقلی ارزیابی می‌شود. بنابراین، مهم‌ترین چالش‌های شناسایی شده در اجرای بند مزبور را می‌توان در چند محور اصلی خلاصه کرد.

۱. ضعف ضمانت اجرا در متن قانون؛
۲. فقدان نظام گزارش‌دهی و شفافیت عملکرد؛
۳. پراکندگی نهادی و تداخل مسئولیت‌ها؛
۴. ناپایداری منابع مالی و طرح‌های مقطعی؛
۵. تعریف نشدن استانداردهای حداقلی طراحی و بهره‌برداری (در برخی موارد)؛
۶. ضعف مدل‌های بهره‌برداری به‌ویژه در نمازخانه‌های بین‌راهی.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

- در راستای بهینه‌سازی حکمرانی توسعه فیزیکی مساجد و نمازخانه‌ها پیشنهادهای ذیل ارائه می‌شود.
۱. استفاده از ظرفیت سازمان بسیج سازندگی برای توسعه نمازخانه‌ها در مراکز آموزشی؛
 ۲. تهیه و تجهیز محل مناسب برای اقامه نماز در کارخانه‌ها، واحدهای تولیدی و مراکز صنعتی؛
 ۳. بهره‌گیری از مسئولیت اجتماعی واحدهای تولیدی و صنعتی برای احداث و نوسازی مساجد و نمازخانه‌ها؛
 ۴. گزارش‌دهی دوره‌ای به کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی؛
 ۵. بهبود دسترسی‌پذیری به مساجد برای استفاده معلولان و جانبازان.

۱. مقدمه

در میان مجموعه وظایف بزرگی که با استقرار حاکمیت الهی در نقطه‌ای از زمین، بر دوش مؤمنان و بندگان زبده خداوند قرار می‌گیرد، قرآن، اقامه نماز را شأنی ویژه بخشیده و آن را در صدر اعمال جای داده است: «الذین ان مکناهم فی الارض اقاموا الصلاه» [۱]. این وظیفه، در عمل شخصی، کیفیت‌بخشیدن به نماز و در تلاش اجتماعی، ترویج نماز و همگانی‌کردن آن است. ترویج نماز، هر حرکت و تلاشی است که در راه همگانی‌کردن و تبیین اهمیت آن و آسان‌کردن دسترسی به آن، بتوان صورت داد. کمبود مسجد در شهر و شهرک و روستا، نبود جایگاه نماز در مراکز اجتماعات همچون ورزشگاه و بوستان و ایستگاه، مراعات نشدن وقت نماز در مسافرت‌های دوردست، نپرداختن شایسته به نماز در کتاب‌های درسی، نپرداختن به پاکیزگی و بهداشت در مساجد، نپرداختن امام‌جماعت به تماس و رابطه با مأمومین و هر کمبود دیگری از این قبیل‌ها، نقاط ضعفی است که باید همت‌های بلند بر زدودن آن برانگیخته و نشانه ایمان صاحبان تمکن یعنی اقامه نماز، در جامعه اسلامی ما روزبه‌روز نمایان‌تر شود [۲].

بی‌تردید یکی از ملزومات مهم ترویج فرهنگ نماز در جامعه، توسعه دسترسی‌پذیری به اماکن اقامه نماز مانند مساجد و نمازخانه‌هاست. در این راستا، بند «ث» ماده (۳۷) [قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور](#)^۱ (۱۳۹۶/۱۰/۱۶ مجلس شورای اسلامی)، یکی از قوانین مهم در زمینه توسعه فیزیکی مسجد محسوب می‌شود. این بند با هدف نهادینه‌سازی توسعه مساجد و نمازخانه‌ها در فرایندهای رسمی شهرسازی، روستاسازی و ارائه خدمات عمومی، دستگاه‌های اجرایی متعددی را مکلف به پیش‌بینی و تأمین فضای مناسب برای اقامه نماز کرده است. ماهیت دائمی این حکم، آن را از سطح یک تکلیف برنامه‌ای موقت فراتر برده و به بخشی از چارچوب پایدار حکمرانی فرهنگی کشور تبدیل کرده است. با این وجود، شواهد موجود مانند چالش‌های ناظر به احداث خانه‌های عالم و یا نگهداری نمازخانه‌های بین‌راهی، نشان می‌دهد که تحقق اهداف این حکم در عمل با نارسایی‌هایی همراه بوده و اجرای آن در بسیاری از موارد به اقدام‌های موردی، پراکنده و ضعیف در پیوست نظارتی محدود شده است. این وضعیت، ضرورت ارزیابی عملکرد بند «ث» ماده (۳۷) قانون مزبور را از منظر کفایت سازوکارهای تقنینی و نظارتی برجسته می‌سازد. گزارش حاضر با تمرکز بر عملکرد دستگاه‌های مکلف، می‌کوشد تصویری واقع‌بینانه از میزان تحقق این قانون ارائه دهد و زمینه لازم برای اصلاح و بهبود

۱. از این پس در گزارش حاضر به اختصار، «قانون احکام دائمی» نامیده خواهد شد.

سیاستگذاری در این حوزه را فراهم کند.

روش‌شناسی گزارش حاضر مبتنی بر تحلیل اسنادی قوانین و مقررات مرتبط، بررسی گزارش‌های عملکرد دستگاه‌ها (داده‌های آماری موجود) و تطبیق آنها با تکالیف قانونی است. تمرکز اصلی بر شناسایی الگوهای غالب اجرا، استخراج چالش‌های نهادی و تحلیل علی عوامل ناکارآمدی بوده است. برای حفظ انسجام و خوانایی متن اصلی، جزئیات آماری، تفکیک‌های استانی و اطلاعات سال به سال دستگاه‌ها در پیوست‌های گزارش ارائه شده است (ر.ک: جداول ۱، ۲، ۳ پیوست).

۲. پیشینه سیاستی - تقنینی

موضوع گسترش فضاهای مذهبی و مساجد نخستین بار ذیل ماده (۱۶۳) **قانون برنامه سوم توسعه** (مصوب ۱۳۷۹/۰۱/۱۷ مجلس شورای اسلامی) مطرح شده و طی آن، ضمن تأکید بر ساماندهی ساخت‌وساز و احیا و نگهداری مساجد با مشارکت‌های مردمی، تکالیفی برای دستگاه‌هایی مانند وزارت مسکن و شهرسازی، راه و ترابری، نفت، امور اقتصادی و دارایی، سازمان جنگل‌ها، شهرداری‌ها و سازمان تبلیغات اسلامی در زمینه توسعه فیزیکی مساجد و دسترسی به نمازخانه‌ها تعیین شد. با این وجود، در **قانون برنامه چهارم توسعه** (مصوب ۱۳۸۳/۰۶/۱۱ مجلس شورای اسلامی) توجه نظام‌مندی به این موضوع صورت گرفت و تنها در بند «ه» ماده (۱۰۶) به «تهیه طرح جامع گسترش فضاهای مذهبی توسط سازمان‌های تبلیغات اسلامی و اوقاف با همکاری سازمان میراث فرهنگی» اشاره شد. در **قانون برنامه پنجم توسعه** (مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ مجلس شورای اسلامی) ذیل ماده (۶)، به موضوع توسعه فیزیکی مساجد و نمازخانه‌ها مجدداً توجه شده و احکام مشخص‌تری در این زمینه پیش‌بینی شد که در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. ماده (۶) قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

جزء	عنوان سازمان	شرح وظیفه	تبصره
«۱»	وزارت مسکن و شهرسازی	پیش‌بینی اراضی مناسب برای احداث مسجد و خانه عالم در طرح‌های جامع، تفصیلی و هادی شهری و روستایی، شهرک‌ها و شهرهای جدیدالاحداث. [این دستگاه‌ها موظف‌اند پس از آماده‌سازی این اراضی، آن را بدون دریافت هزینه و با حفظ مالکیت عمومی، در اختیار متقاضیان احداث مساجد قرار دهند]	مساجد از پرداخت هزینه‌های ساخت‌وساز صرفاً برای فضاهای اصلی معاف هستند.
	بنیاد مسکن انقلاب اسلامی		
	شهرداری‌ها		
«۲»	مالکان اماکن تجاری، اداری و خدماتی جدیدالاحداث	احداث نمازخانه مناسب در اماکن تجاری، اداری و خدماتی جدیدالاحداث. [تأیید نقشه مجتمع‌های مذکور منوط به پیش‌بینی محل مناسب برای نمازخانه بر اساس دستور العمل ابلاغی شورای عالی معماری و شهرسازی است.]	-
«۳»	سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور	احداث/ اختصاص فضای کافی و مناسب برای مسجد یا نمازخانه در بوستان‌های ملی	-
	شهرداری‌ها	احداث یا اختصاص فضای کافی و مناسب برای مسجد یا نمازخانه در بوستان‌های شهری	-

جزء	عنوان سازمان	شرح وظیفه	تبصره
«۴»	دستگاه‌های اجرایی	احداث یا اختصاص و نگهداری فضای کافی برای مسجد یا نمازخانه	-
	مراکز آموزشی		
	بیمارستان‌ها و مراکز درمانی		
	مجموعه‌های ورزشی		
	مجتمع‌های رفاهی-تفریحی		
	مجتمع‌های تجاری اعم از دولتی و غیردولتی		
«۵»	وزارت راه و شهرسازی	احداث مسجد و نمازخانه در پایانه‌های مسافری و نگهداری آنها از طریق بخش غیردولتی	-
	وزارت نفت	احداث مسجد و نمازخانه در جایگاه‌های عرضه سوخت بین شهری و نگهداری آنها از طریق بخش غیردولتی	

محتوای جدول فوق، که ماده (۶) قانون برنامه پنجم توسعه را بیان می‌کند، عیناً در بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی آورده شد. به استناد ماده (۷۳) قانون احکام دائمی، این قانون پس از انقضای قانون برنامه پنجم توسعه لازم‌الاجرا بوده و بدین منظور به قوانین برنامه ششم و هفتم توسعه (به ترتیب مصوب ۱۳۹۶/۰۱/۱۶ و ۱۴۰۳/۰۴/۱۸ مجلس شورای اسلامی) پیوست شده است. علاوه بر موارد یاد شده، محتوای بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی، ذیل ماده (۲۴) قانون جهش تولید مسکن نیز مصوب ۱۴۰۰/۰۶/۲۴ مجلس شورای اسلامی عیناً تکرار شد.

۳. ارزیابی عملکرد بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

در این بخش، عملکرد وزارتخانه‌ها و سازمان‌های مسئول در اجرای بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی ارزیابی خواهد شد.

۳-۱. جزء «۱» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

در جدول ۲ اجزای جزء «۱» این حکم تجزیه شده است.

جدول ۲. جزء «۱» قانون احکام دائمی

وظایف	سازمان
پیش‌بینی اراضی مناسب برای احداث مسجد + خانه عالم در طرح‌های جامع تفصیلی شهری، هادی روستایی، شهرک‌ها و شهرهای جدید الاحداث ^۱	وزارت راه و شهرسازی
	بنیاد ملی مسکن
	شهرداری‌ها

۱. «شرکت مادر تخصصی عمران شهرهای جدید» ذیل وزارت راه و شهرسازی بوده و مسئولیت احداث شهرهای جدید را بر عهده دارد. تعداد مساجد احداث شده توسط شرکت عمران شهرهای جدید، ۱۰۳ باب در سطح کشور و تعداد نمازخانه و سکوی نماز، به ترتیب ۳ و ۶ مورد در شهرهای جدید گزارش شده است [۷].

۱-۳-۱. ارزیابی عملکرد وزارت راه و شهرسازی در جزء «۱» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

براساس جزء «۱» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی، وزارت راه و شهرسازی مکلف است که اراضی مناسب را برای مساجد و نمازخانه‌ها در طرح‌های جامع، تفصیلی و هادی شهری و روستایی پیش‌بینی کند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که این وزارتخانه از حیث تدوین ضوابط و پیش‌بینی مکانی، عملکرد مطلوبی داشته و الزامات قانونی را در اسناد بالادستی شهرسازی مانند «ضوابط و مقررات مکان‌یابی مساجد در طرح‌های توسعه شهری» (مصوب ۱۳۸۷/۰۵/۰۷ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران)، «ضوابط و مقررات مربوط به احداث نمازخانه‌ها» (مصوب ۱۳۹۱/۰۳/۰۶ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران)، «ضوابط و شاخص‌های لازم برای بازیابی هویت شهرسازی و معماری اسلامی-ایرانی» (مصوب ۱۳۹۱/۱۲/۱۴ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران)، «دستورالعمل عمومی طراحی و ساخت طرح‌های مسکن حمایتی» (مصوب ۱۴۰۲/۱۲/۲۱ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران) و «تدقیق تعاریف و مفاهیم کاربری‌های شهری و تعیین سرانه آنها» (مصوب ۱۳۸۹/۰۳/۱۰ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران) لحاظ کرده است [۳]. با این حال، اجرای مؤثر این پیش‌بینی‌ها با چالش‌هایی مواجه بوده و در عمل، بسیاری از این پیش‌بینی‌ها به مرحله احداث نرسیده است. مهم‌ترین چالش، فقدان سازوکاری الزام‌آور برای تبدیل فضاهای پیش‌بینی شده در طرح‌های جامع و تفصیلی شهری به طرح‌های اجرایی است. علاوه بر این، پیش‌بینی «خانه عالم» به‌عنوان جزء مکمل مسجد، در اغلب طرح‌ها لحاظ نشده است [۴]. بنابراین می‌توان عملکرد وزارت راه و شهرسازی در سطح سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی را قابل قبول دانست، اما ضعف پیوند میان برنامه‌ریزی و اجرا، اثربخشی تکالیف قانونی را کاهش داده است.

در جدول ۳ سرانه مذهبی در نظر گرفته شده توسط شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در سند «تدقیق تعاریف و مفاهیم کاربری‌های شهری و تعیین سرانه آنها» در راستای پیش‌بینی فضاهای لازم برای احداث مساجد و کاربری‌های مذهبی برمبنای آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن، بیان شده است.

جدول ۳. تعریف و تعیین سرانه مذهبی [۵]

توضیحات	سرانه				جمعیت، نفر نام کاربری		
	بیش از ۱۰۰۰۰۰۰ نفر	تا ۲۵۰۰۰۰ نفر	بین ۵۰۰۰۰ تا ۲۵۰۰۰۰ نفر	شهرهای زیر ۵۰۰۰۰ نفر	محل	مذهبی	
کاربری پیشنهادی به‌جز کاربری بقاع متبرکه است، لذا مشاور طرح سرانه وضع موجود بقاع متبرکه را برآورد و به سرانه پیشنهادی اضافه می‌کند.	۰٫۷۵ < سرانه < ۰٫۵	۰٫۷۵ < سرانه < ۰٫۵	۰٫۵ < سرانه < ۰٫۳	۰٫۵ < سرانه < ۰٫۳	مساجد، حسینیه‌ها و فاطمیه‌ها	مذهبی	شهر
					مساجد بزرگ و مسجد جامع شهر، مصلی، مهدیه، کلیساها، کتیسه‌ها و آتشکده‌ها		

براساس جدول ۳، اختصاص سرانه مذهبی ثابت و قابل توجه به سطح محله می‌تواند نشان‌دهنده پیگیری سیاست‌های تقویت هویت محله‌ای و انسجام اجتماعی از طریق نهادهای مذهبی محلی باشد.

۱-۳-۲. ارزیابی عملکرد بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در جزء «۱» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

براساس بررسی‌های انجام شده، انجام فعالیت‌های اجرایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از ابتدا تا پایان سال مالی ۱۴۰۲ (شهریور ۱۴۰۳) به شرح زیر است.

جدول ۴. فعالیت‌های اجرایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از ابتدا تا پایان سال ۱۴۰۲ [۶]

شرح فعالیت	واحد	مقدار													
		برنامه ششم			برنامه پنجم			برنامه چهارم	قبل از برنامه چهارم	جمع کل تا پایان ۱۴۰۲					
		از ابتدا تا پایان ۱۳۸۳	از ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۹	از ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵	از ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۷	از ۱۳۹۸ تا ۱۳۹۹	از ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۱	از ۱۴۰۲ تا ۱۴۰۳	از ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۹				از ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵		
احداث خانه عالم	واحد	۷۱	۲۱۴	۱۱۰	۴۳	۲۱	۱۷	۱۵	۱۳	۲	۲	۴	۵۳۱		
بهسازی محوطه مسجد	مورد	۱۶۲	۵۳۵	۶۱۰	۱۸۶	۱۵۳	۱۶۵	۱۷۵	۱۳۵	۱۵۴	۱۳۴	۱۴۹	۱۹۸	۲۷۵۵	
مرمت و ساخت مسجد	باب	۱۴	۲۷	۶۲	۱۵	۱۲	۲۸	۱۸۷	۱۵۸	۴	۲	۱۸	۱۳	۵۴۰	

بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، نقش مهمی در احداث و بهسازی مساجد و نمازخانه‌ها در روستاها و شهرهای کوچک برعهده دارد. براساس گزارش‌های بنیاد، تمرکز فعالیت‌های آن در چهار سال اخیر بیشتر بر بهسازی محوطه و ارتقای کیفی فضاهای موجود مساجد معطوف بوده و در این بازه سهم طرح‌های جدید احداث کاهش یافته است. این تغییر رویکرد، اگرچه با توجیه محدودیت منابع قابل درک است، اما با انتظار قانونگذار مبنی بر توسعه متوازن زیرساخت‌های مذهبی هم‌خوانی ندارد. علاوه بر این، عملکرد بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در حوزه «احداث خانه عالم» ناپایدار بوده و از یک برنامه منسجم بلندمدت تبعیت نمی‌کند. در مجموع، می‌توان گفت که بنیاد مسکن در حوزه بهسازی عملکرد قابل قبولی داشته، اما در تحقق کامل مأموریت‌های توسعه‌ای پیش‌بینی شده در جزء «۱» بند «ث» ماده (۳۷) (مانند احداث خانه‌های عالم) عملکرد قابل قبولی نداشته است.

فعالیت بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در حوزه مرمت و ساخت مساجد نیز بسیار پرنوسان بوده است. دو اوج بسیار بارز در سال‌های ۱۳۹۷ (۱۸۷ باب) و ۱۳۹۸ (۱۵۸ باب) دیده می‌شود که به تنهایی حدود ۶۴ درصد از کل فعالیت آن را تشکیل می‌دهد. بر این اساس احتمالاً در آن دو سال، بودجه‌های ویژه، دستورالعمل‌های متمرکز و یا طرح‌های خاصی تعریف و به اتمام رسیده است. فعالیت‌های بنیاد در این زمینه در سال‌های ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۲ با کاهشی شدید مواجه شده است.

فهرست قطعات واگذار شده توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی برای احداث خانه عالم و مسجد از ابتدای سال ۱۴۰۲ الی ۱۴۰۴/۰۸/۲۵ به شرح زیر ارائه شده است.

جدول ۵. قطعات واگذار شده توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در سال‌های ۱۴۰۲-۱۴۰۴ [۶]

ردیف	نام استان	خانه عالم	مسجد	مجموع
۱	اردبیل	۱	۰	۱
۲	ایلام	۲	۹	۱۱
۳	خراسان جنوبی	۲	۲	۴
۴	بوشهر	۰	۱	۱
۵	خراسان شمالی	۰	۱	۱
۶	فارس	۰	۳	۳
۷	خوزستان	۰	۱	۱
۸	کرمان	۰	۲	۲
۹	سمنان	۰	۱	۱
	مجموع	۵	۲۰	۲۵

براساس جدول ۵، مجموعاً در بازه زمانی بیان شده ۲۵ فقره زمین واگذار شده که از این تعداد، ۲۰ فقره برای مسجد (۸۰ درصد) و ۵ فقره برای خانه عالم (۲۰ درصد) اختصاص یافته و فعالیت در ۹ استان متمرکز بوده که استان ایلام با ۱۱ فقره (۴۴ درصد کل) به تنهایی نزدیک به نیمی از کل واگذاری‌ها را به خود اختصاص داده است. براساس این آمار، پس از ایلام، بیشتر استان‌ها فقط ۱ یا ۲ فقره زمین دریافت کرده‌اند و ۲۲ استان دیگر یا آمارشان صفر است یا گزارشی از آنها در دست نیست. از آنجاکه نسبت زمین‌های واگذار شده برای احداث مسجد چهاربرابر زمین‌های در نظر گرفته شده برای خانه عالم بوده، به نظر می‌آید که اولویت واگذاری، تأمین زمین برای مساجد بوده است. همچنین تمرکز واگذاری زمین در استان‌های مرزی (ایلام، خراسان جنوبی، خراسان شمالی) و کمتر برخوردار (بوشهر، کرمان) بوده است. بنابراین می‌توان از مقایسه میزان فعالیت‌های اجرایی بنیاد مسکن در احداث مسجد و خانه عالم و میزان زمین‌های واگذار شده توسط سازمان مذکور مطابق جدول ۵، مقایسه زیر را ارائه داد.

جدول ۶. مقایسه سهم فعالیت‌های اجرایی و واگذاری زمین در بنیاد مسکن انقلاب اسلامی

شاخص مقایسه	جدول اول (فعالیت اجرایی)	جدول دوم (واگذاری زمین)	تحلیل نسبت
حجم فعالیت	۵۰۹ فعالیت اجرا شده	۲۵ زمین واگذار شده	به نظر واگذاری زمین برای بنیاد مسکن چالش‌برانگیزتر از انجام فعالیت‌های اجرایی مانند بهسازی مساجد است.
نسبت مسجد به خانه عالم	۱ به ۵,۲	۴ به ۱	در هر دو جدول، احداث مسجد نسبت به خانه عالم به وضوح در اولویت قرار داشته است.
الگوی توزیع	داده مکانی وجود نداشت	در استان ایلام متمرکز بوده است.	واگذاری زمین نسبت به فعالیت‌های اجرایی متمرکزتر است.
نوع فعالیت	تخصیص منابع	عملیات اجرایی	بنیاد در فعالیت‌های اجرایی قوی‌تر از واگذاری زمین بوده است.

مأخذ: نگارنده.

داده‌های جدول ۶ نشان می‌دهد که سیاست غالب در ساخت اماکن مذهبی، اتکای مستقیم به اجرای دولتی از طریق بنیاد مسکن انقلاب اسلامی است. برتری معنادار مدل اجرایی نسبت به واگذاری زمین (حدود ۲۰ برابر) حاکی از ترجیح دولت به تحقق سریع طرح‌ها، به‌جای تقویت نقش نهادهای مردمی است.

۳-۱-۳. ارزیابی عملکرد شهرداری‌ها در جزء «۱» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

شهرداری‌ها به‌عنوان بازیگران اصلی مدیریت شهری، نقش تعیین‌کننده‌ای در تأمین، احداث و نگهداری مساجد و نمازخانه‌های شهری دارند. با این حال، ارزیابی عملکرد شهرداری‌ها با چالش جدی کمبود اطلاعات شفاف و قابل اتکا مواجه است. فقدان نظام گزارش‌دهی منظم، نبود پایگاه داده متمرکز و تفاوت رویه‌ها میان شهرداری‌های مختلف، امکان ارزیابی میزان تحقق تکالیف قانونی را دشوار می‌کند. در برخی موارد، تأمین زمین یا فضا در بوستان‌ها و مراکز عمومی انجام شده، اما وضعیت بهره‌برداری و نگهداری این فضاها نامشخص یا ناپایدار است. به‌طور کلی، ضعف شفافیت و پاسخگویی نهادی، مهم‌ترین مانع ارزیابی و بهبود عملکرد شهرداری‌ها در اجرای بند «ث» ماده (۳۷) محسوب می‌شود [۸].

۳-۲-۳. جزء «۲» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

در جدول ۷ اجزای جزء «۲» حکم مورد نظر تجزیه شده است.

جدول ۷. جزء «۲» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

وظایف	سازمان
احداث نمازخانه دستورالعمل احداث قرار است به تصویب شورای عالی شهرسازی و معماری برسد	مالک مجتمع تجاری جدید الاحداث
	مالک مجتمع اداری جدید الاحداث
	مالک مجتمع خدماتی جدید الاحداث

۳-۲-۱. ارزیابی عملکرد وزارت راه و شهرسازی در جزء «۲» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

براساس بررسی‌ها [۹]، شورای عالی شهرسازی و معماری در چارچوب بند «ب» ماده (۶) قانون برنامه پنجم توسعه، آیین‌نامه «ضوابط و مقررات مربوط به احداث نمازخانه در اماکن اداری، تجاری و خدماتی» را مورخ ۱۳۹۱/۰۳/۰۶ تصویب کرده است. این آیین‌نامه از زمان ابلاغ، برای کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی لازم‌الاجرا بوده و تمامی اماکن اداری، تجاری و خدماتی جدید الاحداث یا در حال نوسازی در محدوده شهرها را -فارغ از نوع مالکیت- دربرمی‌گیرد. دامنه آیین‌نامه شامل اماکن تعریف شده در بندهای مشخص «طرح تدقیق تعاریف و مفاهیم کاربری‌های شهری و تعیین سرانه‌ها» با حداقل زیربنای ۵۰۰ متر مربع است. بر این اساس، احداث نمازخانه در این اماکن الزامی بوده و حداقل مساحت آن متناسب با زیربنای ملک تعیین می‌شود. در جدول ۸ مساحت نمازخانه‌ها متناسب با مساحت زیربنا، براساس آیین‌نامه مزبور آمده است.

جدول ۸. حداقل مساحت نمازخانه متناسب با مساحت زیربنا [۹]

ردیف	مساحت زیربنا (متر مربع)	مساحت نمازخانه (درصد)
۱	از ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ مترمربع	۱۰ درصد
۲	از ۱۰۰۰ تا ۲۰۰۰ مترمربع	۸ درصد
۳	از ۲۰۰۰ تا ۵۰۰۰ مترمربع	۴ درصد
۴	از ۵۰۰۰ تا ۱۰۰۰۰ مترمربع	۳ درصد
۵	از ۱۰۰۰۰ مترمربع به بالا	۲ درصد

براساس بند «۴-۱۴» آیین‌نامه، تأمین، نگهداری و نظافت نمازخانه برعهده مالک بوده و نیز با استناد به بند «۴-۱۷»، صدور پروانه ساختمانی و پایان کار به احداث نمازخانه منوط شده است. همچنین براساس بند «۵-۲»، نظارت بر اجرای آیین‌نامه با ادارات کل راه و شهرسازی استان‌ها بوده و نماینده وزارت کشور مکلف به ارائه گزارش سالیانه است. باین حال، از سال ۱۳۹۲ تاکنون گزارشی منتشر نشده و همین امر به نبود داده، ضعف نظارت و خلأ گزارش‌دهی انجامیده است.

۳-۳. جزء «۳» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

در جدول ۹ اجزای جزء «۳» حکم مورد نظر تجزیه شده است.

جدول ۹. جزء «۳» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

وظایف	سازمان
اختصاص فضای کافی/احداث مسجد/نمازخانه در بوستان‌های ملی و شهری	سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری
	شهرداری‌ها

۳-۳-۱. ارزیابی عملکرد سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری در جزء «۳» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی براساس جزء «۳» بند «ث» ماده (۳۷) [قانون احکام دائمی](#)، سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری مکلف به اختصاص فضای کافی برای نمازخانه^۱ در بوستان‌های ملی^۲ است [۱۳]. بوستان‌های ملی شامل بوستان‌های جنگلی شمال و خارج از شمال بوده و از حیث ماهیت نیز به بوستان جنگلی طبیعی، بوستان طبیعت و جنگلی دست‌کاشت تقسیم می‌شوند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در بوستان‌های جنگلی شمال کشور، احداث نمازخانه به‌عنوان یکی از ملزومات تفرجگاه‌ها در طرح‌ها پیش‌بینی شده است [۱۰]. جدول ذیل، عملکرد سازمان را در این زمینه طی سال‌های ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۳ نشان می‌دهد.

۱. براساس مصاحبه‌های خبرگانی انجام گرفته با مسئولان سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور، برای رعایت ملزومات محیط زیستی، امکان احداث مسجد و هیچ‌گونه سازه بتنی در بوستان‌های ملی وجود ندارد [۳].

۲. در این بخش تنها به ارزیابی عملکرد سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری در احداث نمازخانه در بوستان‌های ملی پرداخته می‌شود. وظیفه احداث مسجد یا نمازخانه در بوستان‌های شهری برعهده شهرداری‌ها بوده که در بخش (۳-۲) به آن پرداخته خواهد شد.

جدول ۱۰. آمار نمازخانه‌ها در بوستان‌های جنگلی شمال کشور [۱۰]

سال	۱۴۰۱	۱۴۰۲	۱۴۰۳
تعداد و مساحت نمازخانه احداث شده	۴ نمازخانه به مساحت ۱۲۰ مترمربع در پارک‌های جنگلی شمال کشور احداث شده است.	۵ نمازخانه به مساحت ۲۰۰ مترمربع در پارک‌های جنگلی شمال کشور احداث شده است.	۳ نمازخانه به مساحت ۱۶۰ مترمربع در پارک‌های جنگلی شمال کشور احداث شده است.

براساس داده‌های جدول بالا، طی سال‌های ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۳ در مجموع ۱۲ نمازخانه در بوستان‌های جنگلی استان‌های شمالی احداث شده است. این میزان، در نسبت با ۳۲ بوستان جنگلی موجود در استان‌های شمالی کشور، معادل تجهیز ۳۷ درصد بوستان‌ها در بازه سه‌ساله اخیر است (جدول ۱ پیوست). میانگین مساحت هر نمازخانه حدود ۴۰ مترمربع بوده که افزایش تدریجی آن در سال‌های پایانی مشاهده می‌شود. با توجه به محدودیت قانونی احداث سازه‌های بتنی و اجرای اغلب این فضاها به‌صورت سازه‌های سبک و حداقلی، عدد احداث شده لزوماً بیانگر کفایت یا اثربخشی عملکرد نیست. از این منظر، اگرچه روند احداث از حیث تعداد قابل توجه به نظر می‌رسد، اما تناسب مقیاس، کیفیت فضا و پاسخگویی به نیاز بهره‌برداران همچنان محل تردید بوده و نیازمند ارزیابی تکمیلی است.

جدول ۱۱. آمار نمازخانه‌ها در بوستان‌های جنگلی خارج از شمال کشور [۱۱]

استان	تعداد پارک‌های جنگلی	تعداد پارک‌های دارای نمازخانه	درصد دارای نمازخانه
اردبیل	۴	۱	۲۵
اصفهان	۷	۱	۱۴
ایلام	۱۸	۰	۰
آذربایجان شرقی	۲	۱	۵۰
آذربایجان غربی	۲۳	۰	۰
البرز	۱	۱	۱۰۰
بوشهر	۸	۰	۰
تهران	۲۴	۰	۰
چهارمحال و بختیاری	۱۴	۳	۲۱
خراسان جنوبی	۹	۶	۶۷
خراسان رضوی	۳۶	۱۱	۳۱
خراسان شمالی	۳	۳	۱۰۰
خوزستان	۴	۳	۷۵
زنجان	۷	۳	۴۳
سمنان	۱۸	۴	۲۲
سیستان و بلوچستان	۷	۲	۲۹

استان	تعداد پارک‌های جنگلی	تعداد پارک‌های دارای نمازخانه	درصد دارای نمازخانه
فارس	۲۶	۱۱	۴۲
قزوین	۱	۱	۱۰۰
قم	۹	۲	۲۲
کردستان	۱۱	۱	۹
کرمان	۳	۲	۶۷
جنوب کرمان	۱	۱	۱۰۰
کرمانشاه	۱۹	۰	۰
کهگیلویه و بویراحمد	۱۷	۰	۰
لرستان	۱۲	۰	۰
مرکزی	۱۰	۹	۹۰
هرمزگان	۸	۲	۲۵
همدان	۹	۰	۰
یزد	۱۱	۶	۵۵
مجموع	۳۲۲	۷۳	۲۲,۶۷

براساس جدول ۱۱، از مجموع ۳۲۲ بوستان جنگلی در استان‌های غیر شمالی، تنها ۷۳ بوستان (حدود ۲۳ درصد) به نمازخانه مجهز هستند. به عبارت دیگر، به طور متوسط از هر ۵ بوستان، فقط ۱ بوستان دارای نمازخانه است. این در حالی است که تقریباً تمامی استان‌های غیر شمالی کشور دارای بوستان جنگلی‌اند. مقایسه استانی نشان می‌دهد که توزیع نمازخانه‌ها همخوانی مستقیمی با تعداد بوستان‌ها ندارد؛ به گونه‌ای که استان‌هایی با بوستان‌های بیشتر در مقابل استان‌هایی با بوستان‌های کمتر، نمازخانه کمتری دارند. برای مثال استان‌هایی مانند قم و خراسان رضوی بالاترین نرخ پوشش (۷۰ و ۵۵.۶ درصد) را دارند، در حالی که ایلام، آذربایجان غربی و کهگیلویه و بویراحمد به طور کامل فاقد نمازخانه‌اند. دامنه وسیع نرخ پوشش (از صفر تا ۷۰ درصد) حاکی از ناهمگونی جدی و فقدان آمایش سرزمینی در این حوزه است.

۲-۳-۳. ارزیابی عملکرد شهرداری‌ها در جزء «۳» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

به رغم پیگیری‌ها [۳] آمار دقیقی از تعداد بوستان‌های شهری و میزان برخورداری آنها از مسجد یا نمازخانه به دست نیامد و این امر به نظر می‌رسد که ناشی از مدیریت غیر متمرکز شهرداری‌ها و نبود نظام ملی پایش باشد. در نتیجه، ارزیابی اجرای جزء «۳» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی در حوزه بوستان‌های شهری ممکن نیست و چالش‌های اصلی این ارزیابی، عدم شفافیت آماری، فقدان پایش متمرکز، گزارش‌دهی غیر استاندارد و ضعف پیگیری نهادی است.

۴-۳-۴. جزء «۵» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

در جدول ۱۲ اجزای جزء «۵» حکم مورد نظر تجزیه شده است.

جدول ۱۲. جزء «۴» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

وظایف	سازمان
احداث مسجد/ نمازخانه در پایانه‌های مسافربری و جایگاه‌های سوخت بین شهری نگهداری/ مدیریت آنها از طریق بخش غیردولتی	وزارت راه و شهرسازی
	وزارت نفت

۱-۴-۳. ارزیابی عملکرد وزارت راه و شهرسازی (سازمان راهداری و حمل و نقل جاده‌ای) در جزء «۴» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

در جدول زیر، آمار نمازخانه‌های بین‌راهی احداث شده توسط وزارت راه و شهرسازی در سه سال اخیر (۱۴۰۳-۱۴۰۱) ارائه شده است.

جدول ۱۳. نمازخانه‌های بین‌راهی احداث شده توسط وزارت راه و شهرسازی [۱۱]

ردیف	استان	فاقد نمازخانه	در حال ساخت/ تکمیل	نمازخانه فعال	مسائل بهره‌برداری و ملاحظات کلیدی
۱	آذربایجان شرقی	✓	۰	۰	عدم تخصیص اعتبار
۲	آذربایجان غربی	-	۱	۰	مزایده انجام شده
۳	اردبیل	-	۱	۲	یک طرح در آستانه قرارداد
۴	اصفهان	-	۰	۳	بهره‌برداری پایدار
۵	البرز	✓	۰	۰	فاقد طرح
۶	ایلام	✓	۰	۰	فاقد طرح
۷	بوشهر	-	۱	۱	مشکل واگذاری و بهره‌برداری
۸	تهران	-	۰	۱	فعال
۹	خراسان جنوبی	-	۱	۳	پوشش مناسب
۱۰	خراسان رضوی	-	۴	۲	تمرکز بر تکمیل طرح‌های نیمه‌تمام
۱۱	خراسان شمالی	-	۱	۴	وابسته به اعتبارات وزارت راه
۱۲	خوزستان	-	۰	۱	بخشی با اعتبار راه و ترابری
۱۳	چهارمحال و بختیاری	-	۱	۱	ناپایداری بهره‌برداری
۱۴	زنجان	-	۱	۰	مشکل بهره‌بردار
۱۵	سیستان و بلوچستان	-	۰	۵	پوشش گسترده در محورهای محروم
۱۶	سمنان	-	۰	۲	فعال
۱۷	فارس	-	۱	۰	آماده‌سازی مزایده
۱۸	قزوین	-	۰	۱	فعال
۱۹	قم	✓	۰	۰	فاقد طرح

ردیف	استان	فاقد نمازخانه	در حال ساخت / تکمیل	نمازخانه فعال	مسائل بهره‌برداری و ملاحظات کلیدی
۲۰	کردستان	-	۱	۰	تحویل زمین، فاقد ساخت
۲۱	کرمان (شمال و جنوب)	-	۴	۲	پیشرفت فیزیکی بالا، چالش فنی
۲۲	کرمانشاه	-	۰	۱	در انتظار مزایده
۲۳	کهگیلویه و بویر احمد	-	۲	۰	مشکل بهره‌برداری
۲۴	گیلان	-	۱	۱	واگذاری حمایتی
۲۵	گلستان	-	۲	۱	شروع عملیات جدید
۲۶	لرستان	-	۱	۱	در مرحله مناقصه
۲۷	مازندران	✓	۰	۰	فاقد طرح
۲۸	مرکزی	-	۱	۱	نیمه فعال
۲۹	هرمزگان	-	۲	۰	پیشرفت ۶۰-۴۵ درصد
۳۰	همدان	-	۰	۱	عدم تحویل به بهره‌بردار
۳۱	یزد	-	۰	۱	شکست مکرر مزایده

بررسی‌ها نشان می‌دهد که از حیث کمی، احداث نمازخانه‌ها در محورهای اصلی و مجتمع‌های خدماتی انجام شده و دسترسی فیزیکی تا حدودی قابل قبول است [۱۱]. با این حال، چالش اصلی در این حوزه، پایداری بهره‌برداری و نگهداری است. واگذاری بهره‌برداری به بخش غیردولتی در بسیاری از موارد به علت عدم توجیه اقتصادی، به کاهش کیفیت خدمات یا عملاً تعطیلی نمازخانه‌ها منجر شده و از سوی دیگر نیز فقدان نظارت مستمر، اثربخشی این مداخلات را کاهش داده است [۱۳].

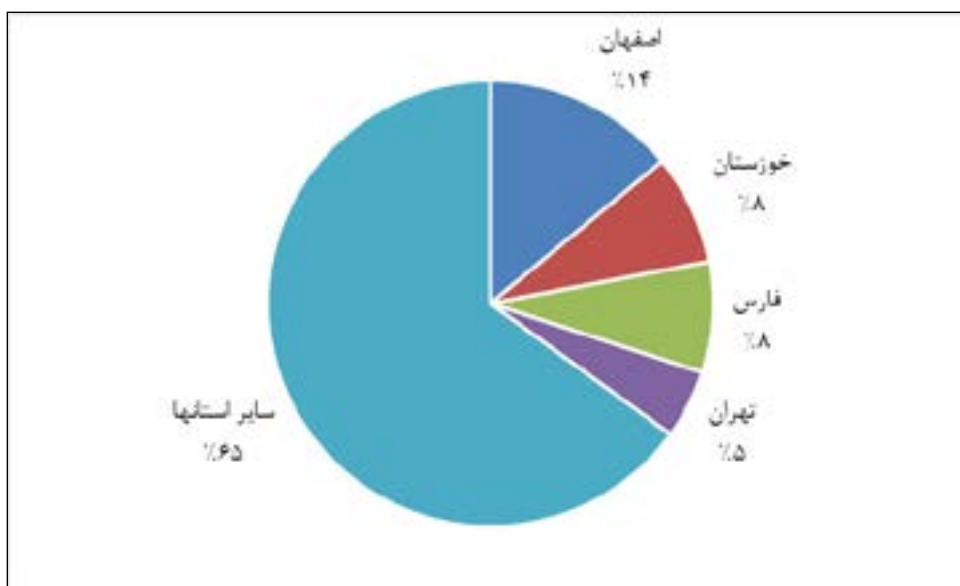
جدول ۱۴. نمازخانه‌های پایانه‌های کشور [۱۱]

در حال ساخت	در حال بهره‌برداری			نام استان
	پایانه اختصاصی (گاراژ)	پایانه‌های عمومی		
		مالکیت خصوصی	مالکیت شهرداری	
۰	۱	۵	۸	آذربایجان شرقی
-	۴	۳	۱۴	آذربایجان غربی
۱	۲۲	۱	۵	اردبیل
-	۲۳	۱	۳۶	اصفهان
-	-	-	۳	البرز
۰	۲۱	۲	۲	ایلام
-	۱۶	۲	۴	بوشهر

در حال ساخت	در حال بهره برداری			نام استان
	پایانه اختصاصی (گاراژ)	پایانه‌های عمومی		
		مالکیت خصوصی	مالکیت شهرداری	
-	-	۹	۱۲	تهران
-	۱۳	۰	۸	چهارمحال و بختیاری
-	۱۰	-	۶	خراسان جنوبی
۰	۱۶	۰	۱۸	خراسان رضوی
-	۴	۰	۵	خراسان شمالی
۰	۱۴	۳	۲۱	خوزستان
۰	۱۶	۰	۴	زنجان
۰	۸	۱	۳	سمنان
۰	۱۸	۰	۳	سیستان و بلوچستان
۲	۸	۳۳	۲۲	فارس
۰	۰	۰	۱	قزوین
-	-	۲	۴	قم
-	۳	-	۱۰	کردستان
-	۴۶	۰	۶	کرمان
۰	۲	۰	۱۶	کرمانشاه
۰	۶	۰	۳	کهگیلویه و بویراحمد
۰	۳۸	۱	۴	گلستان
۰	۳۳	۵	۶	گیلان
-	۱۱	۰	۹	لرستان
۱	۹۷	۸	۵	مازندران
-	۷	-	۵	مرکزی
۰	۱۴	۰	۴	هرمزگان
-	۲	۱	۱۲	همدان
۰	۰	۲	۰	جنوب استان سیستان و بلوچستان (ایرانشهر)
-	۳۰	۰	۱	جنوب کرمان
۰	۱۴	۰	۳	یزد
۴	۴۹۷	۷۹	۲۶۳	جمع

در مجموع ۸۳۹ نمازخانه در حال بهره‌برداری در پایانه‌های کشور (مسافربری و کالا) وجود دارد و ۴ نمازخانه نیز در حال ساخت است. از این تعداد، ۲۶۳ نمازخانه در پایانه‌های عمومی شهرداری، ۷۹ مورد در پایانه‌های عمومی-خصوصی و ۴۹۷ نمازخانه در پایانه‌های خصوصی قرار دارند. براساس بررسی‌ها، توزیع استانی نمازخانه‌ها نامتوازن بوده، به طوری که استان‌هایی مانند مازندران و کرمان بیشترین و استان‌هایی مانند قزوین و سیستان و بلوچستان (ایران‌شهر) به ترتیب با ۱ و ۲ نمازخانه فعال گزارش شده‌اند. داده‌ها همچنین نشان می‌دهد که در استان‌های فارس و مازندران نقش بخش خصوصی در بهره‌برداری پررنگ‌تر بوده است.

شکل ۱. نمودار توزیع استانی نمازخانه‌ها در پایانه‌های کشور [۱۱]

از حیث دسترسی کلی به فضای اقامه نماز در پایانه‌ها، عملکرد وزارت راه و شهرسازی و سازمان راهداری و حمل‌ونقل جاده‌ای در اجرای جزء «۴» بند «ث» ماده (۳۷) [قانون احکام دائمی](#)، در مجموع قابل قبول ارزیابی می‌شود. در حوزه پایانه‌های مرزی نیز تمامی ۲۷ پایانه مرزی فعال، به نمازخانه مجهز هستند [۱۳]. همچنین در خصوص نمازخانه بازارچه‌ها و گذرگاه‌های مرزی که مسئولیت آنها برعهده وزارت کشور و استانداری‌ها بوده، تاکنون آماری رسمی ارائه نشده است [۳]. براساس داده‌های به‌دست آمده، مجموعاً ۱۱۵۶ مجتمع خدماتی-رفاهی بین‌راهی توسط وزارت راه و شهرسازی در ۳۲ استان کشور تا آبان‌ماه سال جاری احداث شده است [۱۱]. به اذعان مسئولان ذی‌ربط، تمامی این مجتمع‌ها، نمازخانه دارند [۱۳].

جدول ۱۵. مجتمع‌های خدماتی-رفاهی بین‌راهی از ابتدای تاریخ ۱۸/۰۸/۱۴۰۴ به صورت تجمیعی احداث شده توسط وزارت راه و شهرسازی [۱۱]

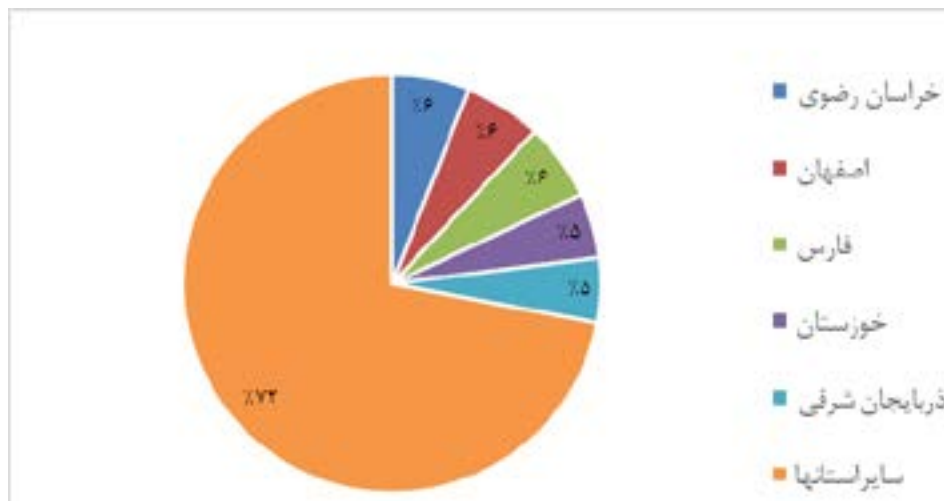
ردیف	اداره کل (استان)	مجتمع در حال بهره‌برداری	توضیحات
۱	آذربایجان شرقی	۵۹	کلیه مجتمع‌های خدماتی-رفاهی دارای نمازخانه به تفکیک زنانه و مردانه هستند.
۲	آذربایجان غربی	۳۶	
۳	اردبیل	۲۳	
۴	اصفهان	۶۵	
۵	البرز	۱۲	
۶	ایلام	۱۶	
۷	سیستان جنوب (ایران شهر)	۲۰	
۸	بوشهر	۳۲	
۹	تهران	۴۸	
۱۰	چهارمحال و بختیاری	۱۳	
۱۱	خراسان جنوبی	۳۸	
۱۲	خراسان رضوی	۶۹	
۱۳	خراسان شمالی	۱۹	
۱۴	خوزستان	۶۲	
۱۵	زنجان	۳۳	
۱۶	سمنان	۴۶	
۱۷	سیستان و بلوچستان	۳۹	
۱۸	فارس	۶۴	
۱۹	قزوین	۴۱	
۲۰	قم	۳۱	
۲۱	کردستان	۱۸	
۲۲	کرمان	۵۱	
۲۳	کرمان جنوب	۱۲	
۲۴	کرمانشاه	۴۱	
۲۵	کهگیلویه و بویراحمد	۱۴	
۲۶	گلستان	۲۱	
۲۷	گیلان	۲۲	

ردیف	اداره کل (استان)	مجتمع در حال بهره‌برداری	توضیحات
۲۸	لرستان	۲۰	کلیه مجتمع‌های خدماتی-رفاهی دارای نمازخانه به تفکیک زنانه و مردانه هستند.
۲۹	مازندران	۴۸	
۳۰	مرکزی	۳۷	
۳۱	هرمزگان	۴۴	
۳۲	همدان	۴۴	
۳۳	یزد	۱۸	
	جمع	۱۱۵۶	

بررسی داده‌های جدول ۱۵ نشان می‌دهد که تمرکز مجتمع‌های خدماتی-رفاهی بین‌شهری عمدتاً در استان‌هایی با نقش راه‌گذر اصلی و حجم بالای ترافیک قرار دارد؛ به‌گونه‌ای که استان‌های خراسان رضوی، اصفهان، فارس، خوزستان و آذربایجان شرقی بیشترین سهم را دارند. در مقابل، استان‌های کوچک‌تر یا دارای شبکه راهی محدود (مانند البرز، چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و بویراحمد و ایلام) کمترین تعداد مجتمع را دارا هستند. در عین حال، برخورداری نسبتاً مناسب استان‌های پهناور و کم‌برخوردار مانند سیستان و بلوچستان و خراسان جنوبی می‌تواند حاکی از توجه به جاده‌های طولانی و کم‌امکانات باشد. در مجموع، الگوی توزیع مجتمع‌ها نشان می‌دهد که اولویت احداث عمدتاً معطوف به شبکه‌های مواصلاتی اصلی کشور بوده و با نقش ترابری استان‌ها همخوانی دارد.

شکل ۲. نمودار سهم ۵ استان برتر از کل ۱۱۵۶ واحد مجتمع‌های کشور [۱۱]

مجموع کل ۱۱۵۶ مجتمع و ۳۲ استان، میانگین تعداد مجتمع به ازای هر استان حدود ۳۶ واحد است. در نتیجه بیش از نیمی از استان‌ها (حدود ۱۸ استان) در حد میانگین و یا پایین‌تر از آن قرار دارند که این موضوع نشان‌دهنده تمرکز امکانات در تعداد کمتری از استان‌هاست. اما بنا به داده‌های فوق و بررسی‌های به‌عمل‌آمده [۱۱]، از آنجاکه همه این مجتمع‌های خدماتی-رفاهی بین‌راهی، دارای نمازخانه و با رعایت استانداردهای لازم و تفکیک زنانه-مردانه هستند، به نظر می‌رسد که توسعه دسترسی‌پذیری به نمازخانه و اماکن اقامه نماز در مجتمع‌های خدماتی-رفاهی بین‌شهری در مسیرهای اصلی، شبکه‌های محوری راهی و استان‌های دارای حجم بالای بار و مسافر به میزان قابل قبولی محقق شده است.

۲-۴-۳. ارزیابی عملکرد وزارت نفت (شرکت پالایش و پخش فراورده‌های نفتی) در جزء «۴» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی شرکت ملی پخش فراورده‌های نفتی در قالب ۳۷ منطقه عملیاتی، متولی اصلی احداث و نگهداری نمازخانه‌های مستقر در مجاورت جایگاه‌های سوخت بین‌شهری است و در حال حاضر ۱۲۰ نمازخانه ثابت را مدیریت می‌کند [۱۲]. مبنای این نقش، مصوبه هیئت‌وزیران در سال ۱۳۷۶ بوده و از اواخر دهه ۱۳۷۰، مسئولیت احداث و نگهداشت نمازخانه‌ها به‌صورت مستمر برعهده این شرکت قرار داشته است. اگرچه در مقاطعی تلاش برای واگذاری مسئولیت نگهداشت به نهادهای دیگر صورت گرفت، اما به‌علت هزینه‌های بالای این امر، مسئولیت مجدداً به شرکت ملی پخش بازگشت و تاکنون نیز نقش محوری آن حفظ شده است. باین‌حال، اجرای نظام حق‌العمل کاری در جایگاه‌های سوخت، دامنه نظارت مستقیم شرکت را محدود کرده و در عمل، مدیریت روزمره بسیاری از نمازخانه‌ها توسط بخش غیردولتی انجام می‌شود [۱۲]. بنابراین، مهم‌ترین چالش این الگو نه در بُعد حقوقی یا نهادی، بلکه در پایداری کیفیت نگهداشت و ضعف نظارت مؤثر بر بهره‌برداری است [۱۲]؛ موضوعی که سازوکارهای فعلی پایش دوره‌ای نیز تنها به‌صورت حداقلی آن را پوشش می‌دهد. در جدول زیر آمار نمازخانه‌ها در جایگاه‌های سوخت بین‌شهری که توسط وزارت نفت احداث شده‌اند، ارائه می‌شود [۱۲].

جدول ۱۶. آمار نمازخانه‌ها در جایگاه‌های سوخت بین‌شهری احداث شده توسط وزارت نفت [۱۲]

ردیف	نام منطقه	نام جایگاه جنب نمازخانه	تعداد
۱	اردبیل	ناحیه مرکزی (جنب ستاد)، نیر، مشکین‌شهر، اینچلو (بیله‌سوار)، فخرآباد (متولی‌باشی)، خلخال، قره‌آغاج	۷
۲	استان مرکزی	توره، اناری، نوبران ساوه، خاوران محلات، خمین، نراق دلیجان	۶
۳	اصفهان	ظفرقند (اردستان)، دامنه (داران)، جندق (نائین)، نیستانک (نائین)، قاسمی (تودشکچونیه)، مهاباد (اردستان)	۶
۴	آذربایجان شرقی	بیلوردی، مرند، باب‌الحوائج، میرزایی، اسکاتلو	۵
۵	لرستان	هوشیار الیگودرز، خرّم‌آباد تجربه، بروجرد جایگاه شرکتی ۲، خرّم‌آباد ویسیان، پلدختر چاغروند	۵
۶	خراسان جنوبی	برقی سر‌بیشه، فجر دهشک، قائن ضایی	۳
۷	کرمان	قلعه‌عسگر، ابارق، کمالی (رفسنجان)	۳
۸	میاندوآب	توشکان، سیمینه، محمدیار (مهاباد/توکان/نقده)	۳
۹	چهارمحال و بختیاری	ستاد، گلشور	۲
۱۰	خراسان شمالی	مهمانک، رباط قره‌بیل	۲
۱۱	گلستان	نوکنده، تیل‌آباد	۲
۱۲	فارس	فورک	۱
۱۳	شاهرود	صیدآباد	۱
۱۴	یزد	عقدا	۱
۱۵	تربت حیدریه	رباط سنگ (مسلم)	۱
۱۶	چابهار	کشادی	۱

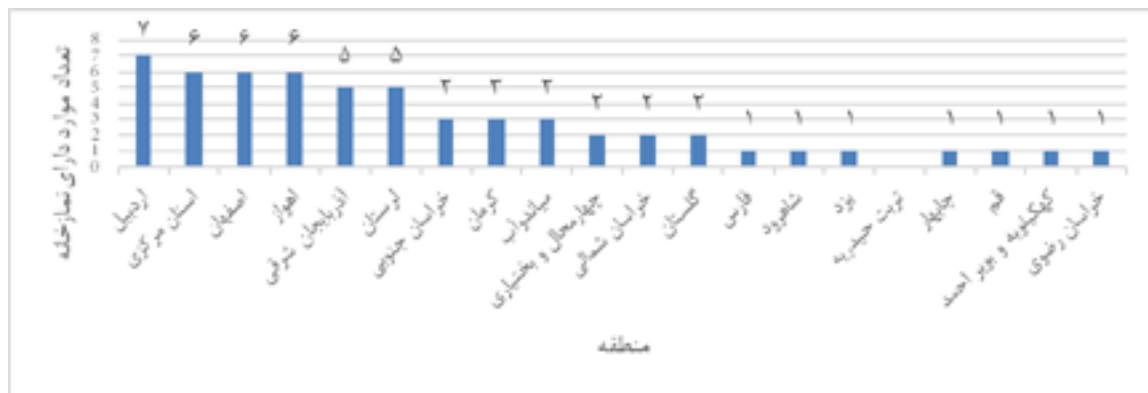

ردیف	نام منطقه	نام جایگاه جنب نمازخانه	تعداد
۱۷	قم	میدانک	۱
۱۸	کهگیلویه و بویر احمد	باشت	۱
۱۹	خراسان رضوی	خطیب	۱
		جمع کل	۵۸

براساس داده‌های جدول ۱۶، در مجموع ۵۸ نمازخانه در جایگاه‌های سوخت بین‌شهری کشور توسط شرکت ملی پخش فراورده‌های نفتی احداث شده است. بیشترین تعداد مربوط به استان اردبیل بوده (۷ نمازخانه) و استان‌های مرکزی، اصفهان (هرکدام ۶) و آذربایجان شرقی و لرستان (۵) در رده‌های بعدی قرار دارند. در این میان، ۱۰ استان تنها یک نمازخانه دارند که برخی از آنها از استان‌های بزرگ و پرتردد کشور (مانند فارس و خراسان رضوی) هستند و در برخی استان‌ها نیز عملاً نمازخانه فعالی گزارش نشده است.

این الگو بیانگر پراکندگی نامتوازن و فقدان تعادل منطقه‌ای در احداث نمازخانه‌های جایگاه‌های سوخت بین‌شهری بوده و نشان می‌دهد که تمرکز اولیه برنامه احداث، عمدتاً بر استان‌های واقع در محورهای مرکزی و غربی کشور بوده است. مقایسه توزیع نمازخانه‌ها با حجم تردد و جایگاه‌های سوخت استان‌ها نیز حاکی از عدم انطباق روشن میان تعداد نمازخانه‌ها و میزان تقاضای سفر است که می‌تواند نشانه نبود الگوی تخصیص مبتنی بر نیاز و شاخص‌های عینی باشد. بر این اساس، محدود بودن تعداد کل نمازخانه‌ها (۵۸ مورد) در مقیاس شبکه گسترده راه‌های بین‌شهری کشور، از یک‌سو نشان‌دهنده پوشش محدود است و از سوی دیگر باید در چارچوب تکلیف قانونی وزارت نفت تفسیر شود. به‌گونه‌ای که مطابق جزء «۴» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی، مسئولیت وزارت نفت صرفاً ناظر بر جایگاه‌هایی بوده که خارج از مجتمع‌های خدماتی-رفاهی قرار دارند و در مواردی که جایگاه در مجتمع واجد نمازخانه مستقر است، تکلیف مستقلی متوجه وزارت نفت نیست. از این منظر، پراکندگی فعلی بیش از آنکه ناشی از ضعف اجرا باشد، بازتاب دامنه محدود تکلیف قانونی و نبود نگاه یکپارچه به توزیع خدمات مذهبی بین‌راهی است. لذا می‌توان نمودار توزیع نمازخانه‌ها در جایگاه‌های سوخت بین‌شهری در استان‌های مختلف را به شکل زیر ترسیم کرد.

شکل ۳. نمودار تعداد مناطق دارای نمازخانه [۱۲]

شرکت ملی پخش، همچنان مسئول نگهداشت ۶۲ نمازخانه بین‌راهی مصوب سال ۱۳۷۶ بوده و با تأکیده‌های دوره‌ای، به‌ویژه پیش از ایام پرتردد، بر تجهیز و رفع نواقص آنها نظارت دارد [۱۲]. براساس گزارش سازمان برنامه و بودجه از عملکرد **قانون برنامه ششم توسعه** در سال ۱۴۰۲ [۱۹]، در سال قانون مذکور از ۱۱۵ جایگاه سوخت جدید، ۱۰۱ جایگاه (۸۸ درصد) به نمازخانه مجهز شده‌اند که حاکی از بهبود نسبی رعایت الزامات قانونی و عملکرد قابل قبول کمی در سطح ملی است. با این حال، نبود داده‌های مکانی و استانی درباره پراکندگی جایگاه‌ها و حجم تردد، امکان ارزیابی عدالت منطقه‌ای و تناسب استقرار نمازخانه‌ها با الگوی سفرهای بین‌راهی را محدود کرده و ضعف نظام گزارش‌دهی تحلیلی همچنان مهم‌ترین خلأ در پایش اجرای این بند قانونی به‌شمار می‌رود. داده‌های شرکت ملی پخش فرآورده‌های نفتی ایران در سال ۱۴۰۳ نشان می‌دهد که از مجموع ۳۱ جایگاه سوخت جدیدالاحداث، تعداد ۳۰ جایگاه (معادل ۹۷ درصد) به نمازخانه مجهز بوده‌اند که حاکی از تحقق تقریباً کامل تکلیف قانونی در احداث جایگاه‌های جدید است. پراکندگی این جایگاه‌ها در ۱۴ استان گزارش شده و استان‌های کرمان، فارس و آذربایجان غربی بیشترین سهم را داشته‌اند. نکته قابل توجه آن است که استان‌هایی که در دوره‌های پیشین کم‌بهره یا فاقد نمازخانه بوده‌اند، در این سال مورد توجه قرار گرفته و به‌ویژه محورهای مرزی و کم‌برخوردار در کانون مداخله قرار داشته‌اند. این الگو نشان می‌دهد که در سال ۱۴۰۳، پراکندگی جغرافیایی و ملاحظات عدالت منطقه‌ای نسبت به دوره‌های قبل بهبود یافته و تمرکز از صرف کمیّت به سمت پوشش مناطق کم‌برخوردار و پرتردد تغییر کرده است. عدم ثبت سهم برای حدود ۱۷ استان نشان می‌دهد که همچنان خلأ داده‌ای یا ناتمام بودن طرح‌ها مانع ارزیابی کامل وضعیت ملی است و ضرورت تقویت نظام گزارش‌دهی و پایش مکانی را برجسته می‌کند (ر.ک: جدول ۲ پیوست). در ادامه، آمار نمازخانه‌های جایگاه‌های جدیدالاحداث توسط وزارت نفت در سال جاری ارائه می‌شود [۱۲].

جدول ۱۷. جایگاه‌های سوخت احداث شده توسط وزارت نفت در نیمه اول سال ۱۴۰۴ [۱۲]

وضعیت نمازخانه	منطقه	نام مجتمع
دارد	اصفهان	مجتمع خدمات رفاهی آریانا
دارد	میان‌دوآب	مجتمع خدمات رفاهی زرینه
دارد	میان‌دوآب	مجتمع خدمات رفاهی شهبازپور
دارد	میان‌دوآب	مجتمع خدمات رفاهی حیدرزاده
دارد	میان‌دوآب	جایگاه عباسی
دارد	ارومیه	جایگاه شیخ بیگلو (مجتمع خدمات رفاهی)
دارد	آبادان	جایگاه شهدای خنفره
دارد	یزد	مجتمع خدمات رفاهی بهارستان
دارد	یزد	جایگاه الماس کویر
دارد	آذربایجان شرقی	جایگاه میهن
دارد	آذربایجان شرقی	جایگاه جمال زاده
دارد	آذربایجان شرقی	مجتمع خدمات رفاهی خورشیدی
دارد	زنجان	جایگاه آتاکنجی
دارد	زنجان	مجتمع خدمات رفاهی دومان
دارد	همدان	جایگاه حافظ
دارد	قم	جایگاه آنا و مجتمع خدمات رفاهی
دارد	قم	جایگاه اورانوس و مجتمع خدمات رفاهی
دارد	بوشهر	مجتمع خدمات رفاهی مروارید خلیج فارس
دارد	بوشهر	جایگاه خلیج نایوند
دارد	کرمانشاه	جایگاه دشت و اوند
دارد	کرمانشاه	جایگاه عربی
دارد	مشهد	جایگاه خوش‌شنو
دارد	مشهد	جایگاه اکرمی
دارد	مشهد	جایگاه چشم‌سنگی

براساس داده‌های جدول ۱۷، در نیمه نخست سال ۱۴۰۴، ساخت تعداد ۲۵ جایگاه سوخت جدید الاحداث در کشور گزارش شده که همگی به نمازخانه مجهز بوده‌اند. این امر می‌تواند بیانگر این باشد که پیش‌بینی فضای اقامه نماز در فرایند احداث جایگاه‌های سوخت جدید تقریباً نهادینه شده است. توزیع جغرافیایی این جایگاه‌ها در ۱۶ استان کشور انجام شده و تمرکز نسبی آنها در استان‌هایی نظیر آذربایجان شرقی، زنجان، قم، بوشهر، کرمانشاه و مشهد مشاهده می‌شود. در برخی از استان‌های مرزی و کم‌پرخوردار، مانند کرمانشاه

و بوشهر که در دوره‌های پیشین فاقد جایگاه‌های مجهز به نمازخانه بوده‌اند، در این دوره طرح‌های جدیدی اجرا شده است. این روند می‌تواند حاکی از بهبود توجه به ملاحظات عدالت فضایی و توسعه متوازن دسترسی به نمازخانه‌ها در جایگاه‌های سوخت باشد. بنابراین می‌توان تحلیلی مقایسه‌ای از نمازخانه‌های احداث شده توسط وزارت نفت در جایگاه‌های سوخت بین‌راهی طی سال‌های ۱۴۰۴-۱۳۸۹ به شرح زیر ارائه داد.

جدول ۱۸. مقایسه آمار نمازخانه‌های احداث شده توسط وزارت نفت در سال‌های ۱۴۰۳-۱۳۸۹ و نیمه اول سال ۱۴۰۴

شاخص	دوره تجمیعی (تا قبل از سال ۱۴۰۲)	سال ۱۴۰۲	سال ۱۴۰۳	نیمه اول سال ۱۴۰۴
تعداد جایگاه‌های سوخت جدید	۱۶۲	۱۰۱	۳۰	۲۵
نرخ همراهی نمازخانه با جایگاه سوخت	نامشخص	۸۸ درصد	۹۷ درصد	۱۰۰ درصد
توزیع جغرافیایی	بسیار نامتعادل (متمرکز بر چند استان)	نامشخص	متعادل‌تر (تمرکز بر استان‌های کم‌برخوردار دوره‌های قبل)	متعادل و فراگیر (پوشش گسترده ۱۶ استان)
کیفیت طرح	عمدتاً نمازخانه تنها، بدون مجتمع خدماتی-رفاهی	عمدتاً نمازخانه تنها، بدون مجتمع خدماتی-رفاهی	افزایش تعداد مجتمع‌های خدماتی-رفاهی	توسعه مجتمع‌های خدماتی-رفاهی (۱۰ مورد از ۲۵ مورد)
چالش اصلی	در حال ساخت بودن نمازخانه‌ها	نگهداری نمازخانه‌ها	نگهداشت نمازخانه‌های قدیمی	نگهداشت، نوسازی نمازخانه‌های قدیمی، و استانداردهای نمازخانه‌ها

مأخذ: نگارنده.

بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که احداث نمازخانه در جایگاه‌های سوخت بین‌شهری فاقد مجتمع خدماتی-رفاهی، در سطح کلان به میزان قابل قبولی تحقق یافته و در سال‌های اخیر توجه به توزیع منطقه‌ای و پراکندگی جغرافیایی نیز تقویت شده است؛ به‌گونه‌ای که برخی از استان‌هایی که در گذشته فاقد نمازخانه بودند، اکنون تحت پوشش قرار گرفته‌اند. همچنین جانمایی نمازخانه‌ها در محورهای پرتردد و راهبردی نظیر قم-اراک، مسیرهای مرزی غرب کشور و محورهای پیرامونی مشهد، می‌تواند حاکی از حرکت تدریجی به سمت تخصیص مبتنی بر نیاز و حجم تردد باشد. با این حال، به‌علت الزام شرکت ملی پخش فراورده‌های نفتی به اجرای نظام حق‌العمل کاری، دامنه مداخله این شرکت عملاً به تأمین سوخت و نظارت ایمنی و فنی محدود شده و مسئولیت بهره‌برداری، نگهداری و مدیریت نمازخانه‌ها به بخش غیردولتی واگذار شده است. از این رو، چالش اصلی در این حوزه نه در مرحله احداث، بلکه در تداوم بهره‌برداری، نظافت، دایر بودن و نظارت مؤثر بر کیفیت مدیریت نمازخانه‌هاست [۱۲].

۵-۳. جزء «۴» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

در جدول ۱۹ اجزای جزء «۴» حکم مورد نظر تجزیه شده است.

جدول ۱۹. جزء «۴» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی

احداث/اختصاص فضای مناسب برای مسجد/نمازخانه	دستگاه‌های اجرایی
	مراکز آموزشی
	بیمارستان‌ها و مراکز درمانی
	مجموعه‌های ورزشی
	مجتمع‌های رفاهی-تفریحی
	مجتمع‌های تجاری

۱-۵-۳. دستگاه‌های اجرایی

براساس گزارش‌های ستاد اقامه نماز، در تمامی دستگاه‌ها فضای اقامه نماز کارکنان ایجاد یا تأمین شده است. همچنین بخشنامه متناسب‌سازی این فضاها برای دسترسی توان‌خواهان، در چارچوب [قانون جامع حمایت از حقوق معلولان](#) (مصوب ۱۳۸۳/۰۲/۱۶) مجلس شورای اسلامی) ابلاغ شده و نظارت بر اجرای آن با محوریت سازمان بهزیستی در حال پیگیری است [۷].

۲-۵-۳. مراکز آموزشی

براساس داده‌های اظهار شده توسط ستاد اقامه نماز، آمار نمازخانه‌های مدارس کشور به شرح زیر است.

جدول ۲۰. نمازخانه‌های مدارس کشور [۷]

مدارس نیازمند مساعدت برای تعمیر و بهسازی نمازخانه‌ها	مدارس دارای نمازخانه‌های کلاسی	مدارس فاقد نمازخانه	مدارس دارای نمازخانه	مدارس در جوار مساجد	تعداد کل مدارس کشور
۱۳۳۲۷	۱۱۰۰۰	۹۹۸۰	۶۶۶۳۵	۷۰۰۰	۱۲۰۰۰۰

بر این اساس، از میان ۱۲۰ هزار مدرسه کشور، حدود ۵۵.۵ درصد دارای نمازخانه مستقل، ۹.۲ درصد دارای نمازخانه کلاسی و ۵.۸ درصد در جوار مسجد هستند. بنابراین در مجموع، حدود ۷۰.۵ درصد مدارس به‌نحوی به فضای اقامه نماز دسترسی دارند. در مقابل، ۸.۳ درصد مدارس فاقد هرگونه فضای نماز گزارش شده‌اند. همچنین ۱۱.۱ درصد مدارس نیازمند تعمیر و بهسازی نمازخانه هستند که نشان می‌دهد یکی از چالش‌های اصلی، بیش از احداث، نگهداشت و ارتقای کیفیت فضاهای موجود است. افزون بر این، عدم انطباق مجموع ارقام با تعداد کل مدارس حاکی از ابهام آماری و احتمال هم‌پوشانی دسته‌بندی‌هاست که دقت تحلیل را پایین می‌آورد [۷]. چالش‌های اصلی دسترسی مدارس به فضای مناسب اقامه نماز شامل فرسودگی و ضعف نگهداشت نمازخانه‌ها (نیاز به تعمیر در بیش از ۱۱ درصد مدارس)، فقدان کامل نمازخانه در حدود ۸.۳ درصد مدارس و اتکای موقت به نمازخانه‌های کلاسی است که به‌علت محدودیت فضایی و تداخل کاربری، از کارکرد مطلوب عبادی برخوردار نیستند.

براساس آمارهای منتشر شده از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، تعداد مؤسسات آموزش عالی و دانشگاه‌های کشور که ذیل وزارت علوم، تحقیقات و فناوری قرار می‌گیرند، مجموعاً ۵۰۸ عدد است. به‌رغم پیگیری‌ها و مکاتبات انجام شده با وزارت علوم، آمار متمرکز و تفکیک شده‌ای از پراکندگی مساجد و نمازخانه‌ها در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور به‌دست نیامد. با این حال، بررسی‌ها حاکی از وجود ۲۳۷ باب مسجد دانشگاهی در کشور است که عمدتاً در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی دولتی و وابسته

به دولت احداث شده‌اند. به نظر می‌رسد که دانشگاه‌های مادر، پرمقتضی و محوری استان‌ها عموماً دارای مسجد هستند، اما فقدان داده‌های رسمی، امکان ارزیابی پوشش و میزان تحقق تکلیف قانونی را با محدودیت جدی مواجه می‌کند [۷].

۳-۵-۳. بیمارستان‌ها و مراکز درمانی

داده‌های مربوط به ۶۱ دانشگاه علوم پزشکی به علاوه مراکز اداری، شبکه‌های بهداشت، خوابگاه‌ها و مراکز درمانی و بیمارستانی (به جز ۵ دانشگاه فاقد گزارش) که از سوی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ارائه شد [۱۵] نشان می‌دهد که در مجموع ۱۷۳۰ نمازخانه در مراکز تحت نظارت وزارت بهداشت وجود دارد که البته توزیع آنها نامتوازن است. بیشترین تعداد نمازخانه در دانشگاه‌های علوم پزشکی استان کردستان و کمترین آن در دانشگاه‌های علوم پزشکی بابل، سراب، شوشتر و گراش ثبت شده است. در این میان تنها ۳۸ مسجد دانشگاهی گزارش شده است. امری که غلبه فضاهای کوچک و موقت بر مساجد را نشان می‌دهد. تمرکز اصلی نمازخانه‌ها نیز در بخش‌های بیمارستانی است [۱۵]. براساس داده‌های به دست آمده، در حدود ۴۰ درصد از نمازخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی نماز جماعت برقرار است. همچنین، مراکز فاقد نمازخانه عمدتاً در مناطق کم‌برخوردار یا مراکز جدیدالتأسیس است [۱۵]. (ر.ک جدول ۳ پیوست).

آمار مساجد و نمازخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی و مراکز درمانی و بیمارستانی را می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد.

جدول ۲.۱. مساجد و نمازخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی و مراکز درمانی و بیمارستانی [۱۵]

ردیف	عنوان	تعداد
۱	تعداد کل نمازخانه‌های اداری	۳۷۳
۲	تعداد کل نمازخانه‌های بیمارستانی	۵۵۸
۳	تعداد کل نمازخانه‌های شبکه بهداشت	۴۶۹
۴	تعداد کل نمازخانه‌های خوابگاهی	۳۳۰
۵	جمع کل تعداد نمازخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور	۱۷۳۰

از مجموع ۱۷۳۰ نمازخانه شناسایی شده در دانشگاه‌های علوم پزشکی، نمازخانه‌های بیمارستانی با ۳۲.۳ درصد بیشترین سهم را دارند. پس از آن، شبکه بهداشت (۲۷.۱ درصد)، مراکز اداری (۲۱.۶ درصد) و مراکز خوابگاهی قرار می‌گیرند. این توزیع نشان‌دهنده پوشش کمی مناسب بوده و بر این اساس، عملکرد وزارت بهداشت در توسعه دسترسی به اماکن اقامه نماز و اجرای بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی، در مجموع مطلوب ارزیابی می‌شود. نمودار خطی توزیع نمازخانه‌های وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی برحسب محل قرارگیری در ادامه ترسیم شده است.

شکل ۴. نمودار توزیع نمازخانه‌های وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی [۱۵]

توزیع نمازخانه‌های وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نشان می‌دهد که بیشترین تمرکز بر فضاهای درمانی و شبکه‌های بهداشت با مجموع ۱۰۲۷ نمازخانه است. همچنین نمازخانه‌های خوابگاهی و اداری در مجموع ۷۰۳ واحد برآورد شده است [۱۵].

۴-۵-۳. مجموعه‌های ورزشی

براساس داده‌های به‌دست آمده از مصاحبه‌های خبرگانی و دفتر فنی وزارت ورزش و جوانان [۱۶]، طی سه سال اخیر (۱۴۰۱-۱۴۰۳)، ۴ باب مسجد و ۹۱ نمازخانه در اماکن ورزشی توسط وزارت ورزش و جوانان احداث شده که جزئیات آن بدین شرح است.

جدول ۲۲. مساجد و نمازخانه‌های احداث شده در اماکن ورزشی (۱۴۰۱-۱۴۰۳) [۱۶]

ردیف	استان	شهرستان	شهر یا روستا	عنوان مجموعه	مسجد یا نمازخانه	مساحت	احداث‌تاریخ	ماه احداث	سال احداث	هزینه شده (میلیون تومان)	محل تأمین اعتبار
۱	خراسان رضوی	مشهد	مشهد	سالن ورزشی شهید رئیسی مجموعه ثامن‌الائمه	نمازخانه	۷۰	احداث	۷	۱۴۰۳	۱۶۰	استانی- ملی
۲	خراسان رضوی	حیدریه	تربت حیدریه	خانه جوان	نمازخانه	۲۰	احداث	۷	۱۴۰۲	۱۰۰	استانی
۳	خراسان رضوی	نیشابور	نیشابور	خانه جوان	نمازخانه	۲۰	احداث	۶	۱۴۰۲	۹۰	استانی
۴	خراسان رضوی	گناباد	گناباد	خانه جوان	نمازخانه	۲۰	احداث	۶	۱۴۰۲	۹۰	استانی

براساس جدول ۲۲ هر ۴ طرح احداث نمازخانه به استان خراسان رضوی اختصاص دارد. تأمین مالی طرح‌ها عمدتاً از محل اعتبارات استانی انجام شده و تنها یک طرح با توجه به ابعاد و جایگاه نمادین، از حمایت ملی برخوردار بوده است. افزون بر این، شرکت توسعه و نگهداری اماکن ورزشی کشور نیز به صورت موازی اقدام به احداث ۱۲ نمازخانه در اماکن ورزشی کشور کرده که جزئیات آن به شرح جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۲۳. نمازخانه‌های احداث شده توسط شرکت توسعه و نگهداری اماکن ورزشی کشور [۱۷]

طرح	مساحت نمازخانه بانوان	مساحت نمازخانه آقایان	جمع (مترمربع)
استادیوم پارس شیراز	۴۰	۴۰	۸۰
استادیوم سیروس قایقران انزلی	۵۶	۵۶	۱۱۲
سالن ۶۰۰۰ نفری گرگان	۴۱	۴۱	۸۲
سالن ۶۰۰۰ نفری کرمانشاه	۴۸	۴۸	۹۶
سالن تختی لاهیجان	-	۱۸	۱۸
استخر سرپوشیده هرنند	تجمیعی	۱۴	۱۴
سالن ۶۰۰۰ نفری ساری	تجمیعی	۱۰۵ مترمربع با فضاهای جانبی	۱۰۵
سالن ۶۰۰۰ نفری کرج	تجمیعی	۵۶	۵۶
سالن ۶۰۰۰ نفری کاشان	تجمیعی	۵۶	۵۶
استادیوم ۵۰۰۰ نفری پاکدشت	تجمیعی	۵۱	۵۱
استخر قهرمانی کرمانشاه	تجمیعی	۸۳/۱	۸۳/۱
سالن ورزشی قشم	تجمیعی	۱۳	۱۳
جمع کل (مترمربع)			۷۶۶/۱

بنابر داده‌های جدول ۲۳، ۱۰ طرح احداث نمازخانه در سالن‌های ورزشی بزرگ کشور با مجموع مساحت ۷۶۶ مترمربع و میانگین مساحت ۷۶٫۶ مترمربع توسط شرکت توسعه و نگهداری اماکن ورزشی کشور اجرا شده است. توزیع این طرح‌ها در کلان‌شهرهای مختلف در سراسر کشور، حاکی از پوشش جغرافیایی متوازن است. براساس بررسی‌ها، چالش‌هایی مانند نظارت و نگهداشت این اماکن، کلیدی‌ترین چالش‌های این حوزه هستند [۱۳].

۵-۳. مجتمع‌های رفاهی-خدماتی

براساس بررسی‌های صورت گرفته، وزارت میراث‌فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی در راستای اجرای جزء «۴» بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی و پیش‌بینی فضاهای مذهبی و نمازخانه در تأسیسات گردشگری، ضوابط ذیل را در آیین‌نامه‌های اجرایی به تصویب رسانده که گزارش آن در جدول ۲۴ ارائه شده است.

جدول ۲۴. آیین‌نامه‌های ابلاغی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در راستای دسترسی پذیری به نمازخانه در مجتمع‌های رفاهی-خدماتی [۱۸]

ردیف	عنوان	ماده	تبصره	بند	ردیف
۱	ضوابط فنی احداث و درجه‌بندی هتل‌های کشور	(۷۶)	«۳»	-	-
۲	دستور العمل اجرایی، فنی و درجه‌بندی هتل آپارتمان‌های کشور	(۲)	-	-	-
		(۳)			
		(۹)			
۳	ضوابط معماری، ساختمانی و درجه‌بندی مهمان‌پذیرهای کشور	(۱۹)	«۲»	-	-
۴	شیوه‌نامه اجرایی ایجاد و بهره‌برداری از مجتمع‌های خدماتی-رفاهی بین‌راهی کشور	(۶)	-	بند «۳» مندرج در جدول ماده (۲۸)	-
۵	ضوابط درجه‌بندی واحدهای پذیرایی بین‌راهی (در محورهای گردشگری)	-	-	«۱۰»	-
۶	شرح ضوابط فنی، ساختمانی، تجهیزاتی، خدماتی و درجه‌بندی سفره‌خانه سنتی کشور	(۲۰)	-	-	-
۷	جدول ضوابط ساخت، بهره‌برداری و درجه‌بندی اقامتگاه‌های بوم‌گردی کشور	-	-	-	۲۵

داده‌های جدول نشان می‌دهد که دسترسی پذیری به نمازخانه به‌عنوان یک معیار ارتقادهنده در برخی ضوابط فنی و مهندسی مرتبط با بوم‌گردی و گردشگری لحاظ شده و رعایت آن معمولاً برای کسب یا ارتقای رتبه (به‌ویژه سطوح بالاتر) ضروری است [۱۸]. این ضوابط دامنه نسبتاً جامعی داشته و اغلب انواع اقامتگاه‌ها و تأسیسات بین‌راهی را دربرمی‌گیرد. اما همان‌طور که در جدول ۲۴ نیز قابل مشاهده است، به‌امکان فرهنگی-تاریخی تحت مدیریت مستقیم وزارت میراث فرهنگی تسری نیافته است [۱۸]. در نتیجه، چالش اصلی نه در طراحی ضوابط، بلکه در ضعف نظارت مستمر و پایش مؤثر معیارها پس از درجه‌بندی اولیه است [۱۳].

۳-۵-۶. مجتمع‌های تجاری

به‌رغم پیگیری‌های متعدد از سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور و دستگاه‌های ذی‌ربط [۳]، آمار، داده و اطلاعاتی از نمازخانه‌های مجتمع‌های تجاری به دست نیامد.

۱. «شرح مشخصات و ضوابط ساخت، بهره‌برداری و درجه‌بندی اقامتگاه‌های بوم‌گردی کشور» مصوب سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، دی‌ماه ۱۳۹۳.

۴. جمع‌بندی و ارائه پیشنهادها

بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی، جامع‌ترین و مهم‌ترین قانون در زمینه توسعه فیزیکی مسجد و نمازخانه‌ها محسوب می‌شود که با هدف تسهیل دسترسی عمومی به فضاهای اقامه نماز و نهادینه‌سازی توجه به این فریضه در فرایندهای توسعه‌ای کشور وضع شده است. ارزیابی عملکرد دستگاه‌های مکلف در این قانون نشان می‌دهد که برخی دستگاه‌های اجرایی مانند وزارت راه و شهرسازی، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، وزارت نفت و سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور در اجرای مفاد موظف شده در این قانون عملکرد مطلوبی داشته‌اند. اما علی‌رغم تصریح قانونی تکالیف، اجرای بند «ث» ماده (۳۷) در عمل با نارسایی‌های ساختاری نیز مواجه بوده است. در بسیاری از حوزه‌ها، تحقق حکم قانونی به صورت نامتوازن، مقطعی و وابسته به شرایط اجرایی دستگاه‌ها انجام شده است. ضعف ضمانت اجرا، نبود نظام منسجم گزارش‌دهی و گزارش‌گیری، فقدان استانداردهای حداقلی و ناپایداری بهره‌برداری از فضاهای ایجاد شده، از مهم‌ترین عوامل محدودکننده اثربخشی این حکم به‌شمار می‌روند. یافته‌های گزارش نشان می‌دهد که مسئله اصلی بیش از آنکه فقدان حکم قانونی یا بی‌توجهی در لایه تقنینی باشد، ناکارآمدی سازوکارهای اجرا، پایش و پاسخگویی نهادی است. بر این اساس، تحقق مؤثر اهداف بند «ث» ماده (۳۷) مستلزم بازنگری در سازوکارهای نظارتی، ارتقا شفافیت عملکرد دستگاه‌ها، تضمین بهره‌برداری و نگهداری پایدار و پیوند مؤثر توسعه فیزیکی با کارکرد فرهنگی و اجتماعی مساجد و نمازخانه‌هاست. توجه به این الزامات می‌تواند اجرای این حکم قانونی را از سطح تعهد صوری به یک رویه پایدار و اثربخش در نظام حکمرانی حوزه مسجد در کشور ارتقا دهد. در ادامه، پیشنهادهای ذیل ارائه می‌شود.

۴-۱. استفاده از ظرفیت سازمان بسیج سازندگی برای توسعه نمازخانه‌ها در مراکز آموزشی

از آنجا که تأمین اعتبارات لازم و نیروی انسانی یکی از چالش‌ها و موانع مهم احداث و نوسازی نمازخانه‌ها در مدارس و مراکز آموزشی است، با توجه به مفاد تبصره «۲» بند «ث» ماده (۴۶) [قانون احکام دائمی](#) مبنی بر مجاز بودن دستگاه‌های اجرایی به استفاده از ظرفیت‌های بسیج سازندگی در فعالیتهای آموزشی، بهداشتی، فرهنگی و عمرانی متناسب با میزان آمادگی سازمان بسیج سازندگی^۱، پیشنهاد می‌شود که سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور براساس تبصره مذکور، برای توسعه دسترسی پذیری به اماکن اقامه نماز در مراکز آموزشی و مدارس کشور از ظرفیت سازمان بسیج سازندگی در راستای احداث و نوسازی نمازخانه‌های این اماکن بهره بگیرد.

۴-۲. تهیه و تجهیز محل مناسب برای اقامه نماز در کارخانه‌ها، واحدهای تولیدی و مراکز صنعتی

یکی از خلأهای بند «ث» ماده (۳۷) [قانون احکام دائمی](#)، پیش‌بینی و احداث مساجد و نمازخانه در کارخانه‌ها و واحدهای صنعتی تابع وزارت صمت است. بدین منظور در راستای افزایش جامعیت بند مزبور در حوزه توسعه فیزیکی مساجد و نمازخانه‌ها در کشور و رفع خلأ بیان شده، پیشنهاد می‌شود که جزء زیر به بند «ث» ماده (۳۷) [قانون احکام دائمی](#) الحاق شود.

۱. تبصره «۲» بند «ث» ماده (۴۶) [قانون احکام دائمی](#): «به دستگاه‌های اجرایی اجازه داده می‌شود متناسب با میزان آمادگی سازمان بسیج سازندگی، اجرای بخشی از فعالیتهای آموزشی، بهداشتی، فرهنگی و غنی‌سازی اوقات فراغت و پروژه‌های عمرانی خود از قبیل احداث و تعمیر مساجد، مدارس و خانه‌های بهداشت روستایی، بیابان‌زدایی، جنگل‌کاری، آبرسانی به روستاها در مناطق محروم، روستایی و مرزی براساس مقررات جاری کشور به آن سازمان واگذار کرده تا با استفاده از نیروهای داوطلب بسیجی و مردمی و جوانان و متخصصان به نحو سازمان‌یافته، اجرا کند.»

جزء «۶» الحاقی به بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی: وزارت صنعت، معدن و تجارت موظف است که در کلیه کارخانه‌ها، مؤسسات و شرکت‌ها و واحدهای تابع وزارتخانه، محل مناسب و پاکیزه برای اقامه نماز با گنجایش کافی، متناسب با تعداد کارگران و کارکنان هر واحد تهیه و تجهیز کند.

۳-۴. بهره‌گیری از مسئولیت اجتماعی واحدهای تولیدی و صنعتی برای احداث و نوسازی مساجد و نمازخانه‌ها

برای استفاده از ظرفیت مسئولیت اجتماعی واحدهای تولیدی و صنعتی در راستای تأمین منبع مورد نیاز برای توسعه فیزیکی مساجد و نمازخانه‌ها، پیشنهاد می‌شود جزء ذیل به بند «ث» ماده (۳۷) [قانون احکام دائمی](#) الحاق شود.

جزء «۷» الحاقی به بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی: واحدهای تولیدی، صنعتی و معدنی مکلفاند تا با نظارت وزارت صنعت، معدن و تجارت، از محل یک درصد مسئولیت اجتماعی خود در راستای مسجدسازی، نمازخانه‌سازی و نوسازی آنها در مناطق کمتربرخوردار پیرامون خود استفاده نماید. وزارت صنعت، معدن و تجارت مکلف است تا با همکاری قرارگاه ملی مسجد، آیین‌نامه اجرایی نحوه هزینه‌کرد یک درصد مسئولیت اجتماعی واحدهای تابعه را تا شش‌ماه پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون به تصویب هیئت‌وزیران برساند.

۴-۴. گزارش دهی دوره‌ای به کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی

از آنجاکه گزارش دهی دوره‌ای، امکان اعمال نظارت پسینی و اصلاح سیاست‌ها را برای مجلس فراهم می‌کند، پیشنهاد می‌شود که جزء ذیل به بند «ث» ماده (۳۷) [قانون احکام دائمی](#) الحاق شود.

جزء «۸» الحاقی به بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی: دستگاه‌های اجرایی نام برده شده در این ماده مکلفاند گزارش وضعیت اجرای مفاد قانون مذکور را هر دو سال یک‌بار به کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی ارائه نمایند.

۴-۵. بهبود دسترسی پذیری به مساجد برای استفاده معلولان و جانبازان

در راستای تحقق اهداف بند «ث» ماده (۳۷) [قانون احکام دائمی](#) که توسعه دسترسی‌پذیری به اماکن اقامه نماز است، پیشنهاد می‌شود جزء ذیل به بند «ث» ماده مذکور الحاق شود.

جزء «۹» الحاقی به بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی: قرارگاه ملی مسجد موظف است با همکاری سازمان بهزیستی کشور و بنیاد شهید و امور ایثارگران، آیین‌نامه مناسب‌سازی مساجد برای استفاده معلولان و جانبازان را تا شش‌ماه پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون به تصویب هیئت‌وزیران برساند.

جدول ۱ پیوست. بوستان‌های جنگلی شمال کشور [۱۰]

ردیف	تفرجگاه جنگی	مساحت (هکتار)	موقعیت مکانی
۱	بوستان جنگلی سعیدی آشتیانی	۳۶۳۶	نور
۲	بوستان کشپل چمستان	۱۹۰	نور - چمستان
۳	بوستان سوراخ مازو	۴۶۸۸	نور - محمودآباد
۴	بوستان ایزدشهر	۳۴۸۲	نور - ایزدشهر
۵	بوستان دستکاشت گنج‌باب علیا	۰,۳۸۹۳	نور
۶	هلومسر	۶۷	آمل
۷	بوستان میرزا کوچک‌خان	۳۷۹	آمل
۸	بوستان توسکابیشه آمل	۱۱۲۷۲	آمل
۹	بوستان ولیسده	۴,۵۸	آمل
۱۰	بلیران	۳۸۵	آمل
۱۱	بوستان بانوده سفلی	۵,۲۳	آمل - محمودآباد
۱۲	بوستان بزچفت بابل	۷۱۶	بابل
۱۳	بوستان روستایی باقر تنگه	۴,۷۸۱	بابل - بابلسر
۱۴	بوستان ساحلی - جنگلی میرود	۸,۴۸	بابل - بهنمیر
۱۵	بوستان ساحلی - جنگلی میرود	۲۰,۰۹	بابل - بهنمیر
۱۶	بوستان ساحلی میرود	۱,۶۱	بابل - بهنمیر
۱۷	بوستان روستایی کریم‌کلا	۱	بابل - فریدونکنار
۱۸	بوستان روستایی رستم‌کلا	۰,۲۵۹۲	بابل
۱۹	پارک جنگلی خشودپی	۶۲,۷۷	بابل
۲۰	پارک جنگلی مر سدره	۲۳۱,۴	بابل
۲۱	پارک جنگلی تلار	۱۴۶,۹۷	قائم‌شهر
۲۲	پارک جنگلی قادیکلای بزرگ	۳۱,۰۸	قائم‌شهر
۲۳	پارک جنگلی واسوکلا	۱۰,۹۸	قائم‌شهر جویبار
۲۴	پارک جنگلی بالا مشک آباد جویبار	۵,۷	قائم‌شهر جویبار
۲۵	تفرجگاه جنگلی شاهکلای لفور	۲,۴	سوادکوه شمالی
۲۶	پارک جنگلی اندارگلی	۸۶	سوادکوه شمالی

موقعیت مکانی	مساحت (هکتار)	تفرجگاه جنگی	ردیف
سوادکوه شمالی	۳۱,۶۸	پارک جنگلی آذر رود	۲۷
سوادکوه	۳۶۲	پارک جنگلی جوارم	۲۸
سوادکوه	۳۵,۳	پارک جنگلی آزادمهر	۲۹
سوادکوه	۷۲,۱۲۲۴	پارک جنگلی آکاشت	۳۰
سوادکوه	۴۲۰,۲۱	پارک جنگلی میانسی زیراب	۳۱
سوادکوه	۹,۸۱۳	تفرجگاه جنگلی دریاچه شور مست	۳۲
۱۰۴۱۵,۷۸		جمع کل	

جدول ۲ پیوست. جایگاه‌های سوخت احداث شده توسط وزارت نفت در سال ۱۴۰۳ [۱۲]

متر اژ نمازخانه	نشانی	تعداد نمازخانه	نام منطقه	ردیف
-	-	۷ شرکتی	آذربایجان شرقی	-
۴۰	اهر	بین راهی شرکتی	اسکانلو	۱
۴۰	ملکان	بین راهی شرکتی	باب الحوائج	۲
۶۰	اهر	بین راهی شرکتی	میرزایی	۳
۴۰	مرند	بین راهی شرکتی	جایگاه ۳ مرند	۴
۹۰	تبریز	بین راهی شرکتی	بیلوردی	۵
-	-	۷ شرکتی	اردبیل	-
۱۰۰	کیلومتر ۵ جاده اهر	بین راهی شرکتی	مشکین شهر-جایگاه شرکتی	۱
۱۰۰	ورودی شهرستان از طرف اردبیل	بین راهی شرکتی	ناحیه مرکزی-نیر	۲
۱۰۰	روستای قره آجاج، روستای پارس آباد	بین راهی شرکتی	مشکین شهر القره الحاج	۳
۱۰۰	بیله سوار	بین راهی شرکتی	گرمی، اینچلو	۴
۱۰۰	جنب اداره پخش / شهرستان خلخال	بین راهی شرکتی	خلخال-جایگاه شرکتی	۵
۱۰۰	ناحیه مرکزی	بین راهی شرکتی	مرکزی (ستاد منطقه)- جایگاه شرکتی	۶
۱۰۰	سه راه مشکین شهر و پارس آباد	بین راهی شرکتی	مشکین شهر-متولی باشی	۷
-	-	۲ شرکتی	ارومیه	-
-	محور جاده ایواوغلی (خوی)، مرند کیلومتر ۴۰، واگذاری به سازمان اوقاف	بین راهی شرکتی	خوی-بزرگان	۱

ردیف	نام منطقه	تعداد نمازخانه	نشانی	مترائ نمازخانه
۲	ماکو- جایگاه شرکتی	بین راهی شرکتی	محور جاده ایواوغلی، کیلومتر ۷ ماکو (واگذاری به بخش خصوصی)	-
-	اصفهان	۶ شرکتی	-	-
۱	ناین (جایگاه مهاباد)	بین راهی شرکتی	ناحیه ناین	۱۰۰
۲	نیستانک	بین راهی شرکتی	ناین	۱۰۰
۳	جندق	بین راهی شرکتی	ناین	۱۰۰
۴	ظفر قند	بین راهی شرکتی	ناین	۵
۵	تودشک جویه	بین راهی شرکتی	مرکزی	۱۰۰
۶	دامنه جدید	بین راهی شرکتی	داران	۱۰۰
-	اهواز	۷ شرکتی	-	-
۱	شرکتی	بین راهی شرکتی	اندیمشک	-
۲	پل زال	بین راهی شرکتی	مرکزی	-
۳	سیلاوی	بین راهی شرکتی	مرکزی	-
۴	الهائی	بین راهی شرکتی	مرکزی	-
۵	عبدالخان	بین راهی شرکتی	مرکزی	-
۶	ملائانی	بین راهی شرکتی	مرکزی	-
۷	نظری	بین راهی شرکتی	مرکزی	-
-	ترتیب حیدریه	۱ شرکتی	-	-
۱	مسلم (رباطسنگ)	بین راهی شرکتی	مرکزی	۵۰
-	چابهار	۱ شرکتی	-	-
۱	کشادی	بین راهی شرکتی	جنب جایگاه کشادی	۲۵
-	چهار محال و بختیاری	۲ شرکتی	-	-
۱	جایگاه شرکتی	بین راهی شرکتی	کیلومتر ۵ شهرکرد - اصفهان	۱۸۰
۲	گلشور	بین راهی شرکتی	کیلومتر ۱۲۷ شهرکرد ایذه	۵
-	خراسان جنوبی	۳ شرکتی	-	-
۱	جوادی	بین راهی شرکتی	کیلومتر ۷ جاده قائن بیرجند	۷۵
۲	دهشک	بین راهی شرکتی	کیلومتر ۲۵ جاده قائن - مشهد	۷۵
۳	سربیشه	بین راهی شرکتی	جاده بیرجند - سربیشه	۸۰
-	خراسان شمالی	۲ شرکتی	-	-

ردیف	نام منطقه	تعداد نمازخانه	نشانی	متر اژ نمازخانه
۱	کمالی	بین راهی شرکتی	مهمانک بعد از آشخانه	۸۰
۲	فرهادی	بین راهی شرکتی	کیلومتر ۱۱۰ بجنورد - تهران	۱۵
-	شاهرود	۲ شرکتی	-	-
۱	سلمان	بین راهی شرکتی	کیلومتر ۱۲۰ محور دامغان - اصفهان (واگذار به سیاه)	۲۳۰
۲	جندالله	بین راهی شرکتی	کیلومتر ۲۵ محور دامغان - سمنان	۱۳
-	فارس	۲ شرکتی	-	-
۱	فروشندگی فورگ	بین راهی شرکتی	ناحیه داراب	۶۰
۲	سروستان	بین راهی شرکتی	ناحیه مرکزی (واگذاری به اوقاف)	۱۰۰
-	قم	۱ شرکتی	-	-
۱	میدانک	بین راهی شرکتی	کیلومتر ۷۲ جاده قم - تفرش	۱۰۰
-	کرمان	۳ شرکتی	-	-
۱	کمالی	بین راهی شرکتی	ناحیه رفسنجان	۵۰
۲	البارق	بین راهی شرکتی	بم	۴۸
۳	قلعه سنقر	بین راهی شرکتی	مرکزی	۱۵
-	کهگیلویه و بویر احمد	۱ شرکتی	-	-
۱	باشت	بین راهی شرکتی	جاده گچساران - سه راه باشت	۲۰
-	گلستان	۲ شرکتی	-	-
۱	نوکنده، مجاور جایگاه زارع	بین راهی شرکتی	جاده گرگان - بهشهر	۶۰
۲	گنبدکاووس، تیل آباد	بین راهی شرکتی	جاده آرادشهر به شاهرود	۶۰
-	لرستان	۵ شرکتی	-	-
۱	بروجرد جایگاه شرکتی ۲	بین راهی شرکتی	کیلومتر ۱۴ جاده بجنوره	۶۳
۲	الیگودرز، هوشیار	بین راهی شرکتی	الیگودرز - کیلومتر ۵ جاده اصفهان	۶۳
۳	خرم آباد	بین راهی شرکتی	خرم آباد - کیلومتر ۱۲ خرم آباد	۶۳
۴	خرم آباد، ویسیان	بین راهی شرکتی	کیلومتر ۳۰ جاده خرم آباد	۶۳
۵	پلدختر، چاغروند	بین راهی شرکتی	پلدختر - کیلومتر ۲ جاده اندیمشک	۶۳
-	مرکزی	۷ شرکتی	-	-
۱	نوبران	بین راهی شرکتی	ساوه	۱۱۰
۲	نراق	بین راهی شرکتی	ناحیه دلیجان	۱۱۰

ردیف	نام منطقه	تعداد نمازخانه	نشانی	متراژ نمازخانه
۳	حسین‌آباد	بین راهی شرکتی	مرکزی	۱۱۰
۴	اناری	بین راهی شرکتی	مرکزی	۱۱۰
۵	توره	بین راهی شرکتی	مرکزی	۱۱۰
۶	نیمور	بین راهی شرکتی	مرکزی	۱۱۰
۷	خمین	بین راهی شرکتی	ناحیه مرکزی	۱۱۰
-	مشهد	۱ شرکتی	-	-
۱	خطیب	بین راهی شرکتی	ناحیه مرکزی	۷۰
-	میاندوآب	۳ شرکتی	-	-
۱	مهاباد	بین راهی شرکتی	ناحیه مهاباد / سه راهی قاضی	۲۰
۲	بوکان	بین راهی شرکتی	سیمینه بوکان	۲۰
۳	نقده	بین راهی شرکتی	سه راهی نقده	۲۰
-	یزد	۲ شرکتی	-	-
۱	اردکان	بین راهی شرکتی	جایگاه رباط	۴۰
۲	مرکزی	بین راهی شرکتی	ابركوه (تحويل به آستان قدس)	-

جدول ۳ پیوست. مساجد و نمازخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور [۱۵]

ردیف	دانشگاه علوم پزشکی	تعداد کل مساجد	تعداد کل نمازخانه‌های دانشگاه	تعداد نمازخانه‌های اداری	تعداد نمازخانه‌های بیمارستانی	تعداد نمازخانه‌های شبکه بهداشت	تعداد نمازخانه‌های خوابگاهی	تعداد مرکز بدون نمازخانه	تعداد مرکز بدون نماز جماعت	مسجد در حال ساخت	درصد پیشرفت	تعداد وعده جماعت فعال
۱	اراک	۱	۴۶	۱۶	۱۳	۹	۸	۳	۵	۱	۸۰ درصد	۴۲
۲	اردبیل	۳	۳۶	۴	۱۲	۱۲	۸	۰	۰	۰	۹۰	۳۹
۳	ارومیه	۱	۶۶	۱۲	۲۱	۲۲	۱۱	۹	۱۹	۱	۵۰ درصد	۴۸
۴	اسدآباد	۰	۷	۳	۱	۱	۲	۰	۰	۰	۰	۷
۵	اسفراین	۱	۵	۲	۱	۱	۱	۰	۰	۱	۶۰ درصد	۶
۶	اصفهان	۴	۹۱	۲۴	۳۳	۲۷	۷	۱۸	۲۳	۲	۶۰	۷۲
۷	البرز	۰	۲۷	۱۰	۱۰	۵	۲	۰	۰	۰	۰	۲۷
۸	اهواز (جنوبی شاپور)	۲	۶۹	۷	۲۷	۲۲	۱۳	۲	۳	۰	۰	۶۹
۹	ایران	۳	۴۲	۱۰	۱۷	۷	۸	۴	۸	۰	۰	۴۱
۱۰	ایرانشهر	۲	۲۰	۶	۵	۵	۴	۶	۱۲	۱	۸۰	۱۶
۱۱	ایلام	۱	۳۳	۶	۱۰	۱۱	۶	۲	۸	۰	۰	۳۲
۱۲	آبادان	۰	۱۶	۶	۵	۲	۳	۰	۰	۰	۰	۱۶
۱۳	بابل	۱	۸	۰	۵	۱	۲	۰	۰	۰	۰	۹
۱۴	بجنورد (خراسان شمالی)	۱	۱۶	۴	۹	۰	۳	۰	۰	۱	۱۵ درصد	۱۷
۱۵	بم	۱	۱۱	۱	۴	۴	۲	۲	۰	۰	۰	۱۰
۱۶	بهبهان	۰	۷	۱	۴	۰	۲	۶	۸	۱	۲۰	۱
۱۷	بوشهر	۳	۲۹	۱	۱۲	۱۰	۶	۰	۳	۰	۰	۳۲
۱۸	بیرجند (خراسان جنوبی)	عدم مشارکت در گزارش‌دهی	۰	-	-	-	-	-	-	-	-	۰
۱۹	تبریز	۴	۶۸	۲۰	۲۳	۱۸	۷	۰	۱۰	۰	۰	۷۲
۲۰	تربت جام	عدم مشارکت در گزارش‌دهی	۰	-	-	-	-	-	-	-	-	۰
۲۱	تربت حیدریه	۰	۱۰	۴	۲	۲	۲	۰	۰	۰	۰	۱۰
۲۲	تهران	۳	۳۵	۶	۱۷	۳	۹	۰	۰	۰	۰	۳۸

ردیف	دانشگاه علوم پزشکی	تعداد کل مساجد	تعداد کل نمازخانه‌های دانشگاه	تعداد نمازخانه‌های اداری	تعداد نمازخانه‌های بیمارستانی	تعداد نمازخانه‌های شبکه بهداشت	تعداد نمازخانه‌های خوابگاهی	تعداد مرکز بدون نمازخانه	تعداد مرکز بدون نماز	تعداد مسجد در حال ساخت	درصد پیشرفت	تعداد وعده جماعت فعال
۲۳	چهرم	۴	۱۲	۴	۳	۲	۳	۲۵	۰	۱	۱۰	۱۲
۲۴	حیرفت	۱	۲۳	۷	۶	۸	۲	۱	۴	۱	۶۰	۲۳
۲۵	خلخال	۰	۳	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۳
۲۶	خمین	۰	۷	۳	۱	۱	۲	۳	۳	۰	۰	۴
۲۷	خوی	۰	۹	۳	۳	۱	۲	۰	۰	۰	۰	۹
۲۸	دزفول	۱	۱۴	۵	۱	۶	۲	۳	۳	۰	۰	۵
۲۹	رفسنجان	۱	۱۸	۶	۴	۳	۵	۰	۴	۰	۰	۱۹
۳۰	زابل	۱	۱۲	۴	۳	۳	۲	۲	۴	۱	۸۰	۱۱
۳۱	زاهدان	۳	۲۸	۵	۹	۳	۱۱	۹	۱۳	۱	۷۰	۲۲
۳۲	زنجان	۱	۳۲	۰	۱۰	۸	۱۴	۰	۰	۰	۰	۳۳
۳۳	ساوه	۰	۱۱	۵	۲	۲	۲	۰	۱	۰	۰	۱۱
۳۴	سبزوار	۱	۱۱	۱	۶	۰	۴	۳	۷	۱	۰,۹	۱۰
۳۵	سراب	۰	۴	۲	۱	۰	۱	۰	۱۸	۰	۰	۱۰
۳۶	سمنان	۱	۲۲	۶	۵	۶	۵	۰	۵	۱	۸۰	۲۳
۳۷	سیرجان	۱	۲۴	۴	۱	۱۶	۳	۰	۱۶	۰	۰	۸
۳۸	شاهرود	۱	۹	۲	۳	۱	۳	۰	۲	۰	۰	۱۰
۳۹	شهرکرد	۱	۳۶	۶	۱۰	۱۲	۸	۳	۸	۰	۰	۳۴
۴۰	شهید بهشتی	۰	۵۰	۳	۱۴	۲۰	۱۳	۰	۰	۱	۰	۵۰
۴۱	شوشتر	۰	۶	۲	۲	۰	۲	۱	۵	۰	۰	۵
۴۲	شیراز	۸	۷۷	۶	۳۶	۲۳	۱۲	۰	۲	۰	۰	۸۵
۴۳	علوم توانبخشی	۰	۷	۰	۲	۰	۵	۰	۱	۱	۷۵	۷
۴۴	فسا	۱	۱۱	۲	۳	۲	۴	۴	۴	۰	-	۸
۴۵	قزوین	۰	۱۸	۳	۴	۶	۵	۷	۲	۵	۰	۱۱
۴۶	قم	۲	۳۹	۱۱	۴	۲۲	۲	۳	۰	۱	۰	۳۸
۴۷	کاشان	۱	۱۶	۵	۶	۱	۴	۰	۱	۱	شروع شده	۱۷
۴۸	کردستان	۱	۸۰	۴۲	۱۷	۱۳	۸	۰	۴۵	۰	۰	۳۶
۴۹	کرمان	۴	۳۶	۱۱	۹	۹	۷	۰	۰	۰	۰	۴۰

ردیف	دانشگاه علوم پزشکی	تعداد کل مساجد	تعداد کل نمازخانه‌های دانشگاه	تعداد نمازخانه‌های اداری	تعداد نمازخانه‌های بیمارستانی	تعداد نمازخانه‌های شبکه بهداشت	تعداد نمازخانه‌های خوابگاهی	تعداد مرکز بدون نمازخانه	تعداد مرکز بدون نماز جماعت	مسجد در حال ساخت	درصد پیشرفت	تعداد وعده جماعت فعال
۵۰	کرمانشاه	۳	۳۸	۴	۱۳	۱۱	۱۰	۰	۱۱	۰	۰	۴۱
۵۱	گراش	۳	۹	۱	۱	۵	۲	۲	۲	۱	۷۵	۱۰
۵۲	گلستان	۰	۳۹	۲	۱۵	۱۵	۷	۱	۱	۲	۳۰	۳۸
۵۳	گناباد	۱	۱۱	۱	۲	۴	۴	۰	۲	۰	۰	۱۱
۵۴	گیلان	۲	۶۵	۱۶	۲۵	۱۷	۷	۱	۶	۱	۰	۶۶
۵۵	لارستان	۲	۱۴	۴	۲	۳	۵	۰	۷	۱	۹۰	۱۶
۵۶	لرستان	۴	۵۱	۱۲	۱۷	۱۲	۱۰	۱	۷	۰		۵۴
۵۷	مازندران	۱	۵۱	۱	۲۴	۲۰	۶	۲	۰	۰	۰	۵۰
۵۸	مراغه	۰	۱۱	۳	۳	۱	۴	۰	۰	۰	۲۰	۱۱
۵۹	مشهد	۲	۵۹	۱۶	۱۵	۲۰	۸	۲	۱	۰	۰	۵۹
۶۰	نیشابور	۲	۹	۴	۲	۱	۲	۴	۳	۰	۰	۷
۶۱	بندرعباس (هرمزگان)	۲	۳۷	۵	۱۳	۱۳	۶	۵	۵	۱	۱۰	۳۴
۶۲	همدان	۱	۴۲	۹	۱۶	۱۰	۷	۰	۰	۰	۰	۴۳
۶۳	وارستگان	عدم مشارکت در گزارش‌دهی	۰	-	-	-	-	-	-	-	-	۰
۶۴	یاسوج	عدم مشارکت در گزارش‌دهی	۰	-	-	-	-	-	-	-	-	۰
۶۵	یزد (شهید مدوقی)	۳	۳۷	۳	۱۳	۷	۱۴	۳	۳	۰	۰	۳۷
۶۶	هوشمند	عدم مشارکت در گزارش‌دهی	۰	-	-	-	-	-	-	-	-	۰

[1] <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=2857>

[2] <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=23764>

[۳]. بیات، م. نامه دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش به سازمان‌های مکلف شده در بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی. مصاحبه با سازمان‌ها و وزارتخانه‌های نام برده شده در بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی، ۱۴۰۴. ۸۲۸۶/۱۶۲۰۰-۸۲-۱۶۲۰۰.

[4] <https://noshahrsazi.ir/rules>

[5] <https://nezamat.ir/>

[۶]. رحمانی خلیلی، م. ح. نامه معاونت برنامه‌ریزی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. مخاطب نامه: دکتر موسی بیات، مدیرکل دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۴. ۴۸۷۳/ص.

[۷]. مهدیان، ع. نامه معاونت برنامه‌ریزی، نظارت و ارزیابی ستاد اقامه نماز. مخاطب نامه: دکتر موسی بیات، مدیرکل دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۴. ۱۴۷۹۴/۱۱۴۰۴.

[۸]. بیات، م. نامه دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش به سازمان‌های مکلف شده در بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی. مخاطب نامه: سازمان‌ها و وزارتخانه‌های نام برده شده در بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی، ۱۴۰۴. ۸۲۸۶/۱۶۲۰۰-۸۲-۱۶۲۰۰.

[9] <http://news.mrud.ir/news/45027/>

[۱۰]. اشرفی پور، ر. نامه معاونت امور جنگل سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور. مخاطب نامه: دکتر حسین پیش قدم، معاون برنامه‌ریزی، توسعه مدیریت و منابع، ۱۴۰۴. ۴۲۶۵۹۰/۳.

[۱۱]. اکبری، ر. نامه ریاست سازمان راهداری و حمل‌ونقل جاده‌ای کشور. مخاطب نامه: آقای رضایی، سرپرست معاونت حقوقی، امور مجلس و استان‌های سازمان راهداری و حمل‌ونقل جاده‌ای کشور، ۱۴۰۴. ۱۱۲۲۳۷/۷۱.

[۱۲]. عباسی، ع.ا. نامه مدیرعامل شرکت ملی پخش فراورده‌های نفتی ایران. مخاطب نامه: آقای شاه کرمی، مدیرکل امور مجلس معاونت حقوقی و مجلس وزارت نفت، ۱۴۰۴. ۲/۱۳۰۸۹۵.

[۱۳]. بیات، م. دعوت‌نامه دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش به سازمان‌های مکلف شده در بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی. مخاطب نامه: سازمان‌ها و وزارتخانه‌های نام برده شده در بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی، ۱۴۰۴. ۸۲/۱۲۵۷۱-۱۶۲۰۰-۸۲.

[14] <https://www.msrt.ir/fa>

[۱۵]. حبیبی، م. نامه معاونت فرهنگی دانشجویی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی. مخاطب نامه: دکتر مهرداد اسماعیلی، مدیرکل امور مجلس وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ۱۴۰۴. ۳۶۳۷/۶۰۰/د.

[۱۶]. زورقی، ر. نامه مدیرکل دفتر فنی و نظارت بر طرح‌ها و اماکن ورزشی وزارت ورزش و جوانان. مخاطب نامه: حجت‌الاسلام والمسلمین حسنخانی، رئیس ستاد اقامه نماز و معاون امور فرهنگی و توسعه ورزش‌های همگانی وزارت ورزش و جوانان، ۱۴۰۴. ۱۶/۳۱۶۲۹/د.

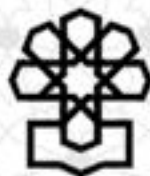
[۱۷]. ثابت‌قدم، م. ع. نامه مدیرعامل شرکت توسعه و نگهداری اماکن ورزشی کشور. مخاطب نامه: حجت‌الاسلام والمسلمین حسنخانی، رئیس ستاد اقامه نماز و معاون امور فرهنگی و توسعه ورزش‌های همگانی وزارت ورزش و جوانان، ۱۴۰۴. ۱۴۰۴/۵۲۳۱/ش.

[۱۸]. شالبافیان، ع.ا. نامه ریاست مرکز سرمایه‌گذاری و امور اقتصادی وزارت میراث‌فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی. مخاطب نامه: دکتر جواد واحدی، معاون امور مجلس، حقوقی و استان‌ها، ۱۴۰۴. ۳۹۱۴۷/۴۳۰۴۳.

[۱۹]. گزارش ارزیابی عملکرد قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۴۰۲، سازمان برنامه و بودجه کشور، منتشر شده در سال ۱۴۰۴.

گزیده سیاستی

ارزیابی اجرای بند «ث» ماده (۳۷) قانون احکام دائمی توسعه، نشان می‌دهد که مسئله اصلی در اجرای آن، «ناکارآمدی سازوکارهای اجرایی و نظارتی موجود در قانون» است. مهم‌ترین پیشنهادها عبارت‌اند از: «بهره‌گیری از ظرفیت مسئولیت اجتماعی واحدهای صنعتی در جهت احداث و نوسازی مساجد» و «بهبود دسترسی به مساجد».

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، رویروی بازار نیوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ | صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۳۸۵۵ | پست الکترونیک: mrc@males.ir

وبسایت: rc.males.ir